

KS. KRYSZTOF TRACZYK SVD

KOŚCIELNE ZBIORY
MISYJNO-ETNOGRAFICZNE
W POLSCE

LUBLIN 1981

W S T Ę P

Jednym z licznych problemów, z którymi spotykają się misjonarze pracujący poza kulturą rodzimą, jest odmiennność realiów kulturowych na terenach misyjnych, zdecydowanie różnych od tych, w jakich się wychowali*. Toteż podstawowym warunkiem owocnej pracy misyjnej jest zrozumienie kultury misjonowanych narodów, poznanie struktur społecznych i zwyczajów, systemów etycznych i poglądów religijnych, a także ich historii i problemów dnia dzisiejszego. Prawda ta ujęta jest w dokumentach Soboru Watykańskiego II: „Ktokolwiek ma zamiar udać się do innego narodu, powinien mieć w poszanowaniu jego spuściznę narodową, jego język i obyczaje”¹. Idee te ujęte w Dekrecie Misyjnym realizowało już wcześniej wielu misjonarzy. Jednym z wymiarów ich pracy jest zaangażowanie na polu nauk ludoznawczych. Niejednokrotnie są oni pierwszymi ludźmi, którzy zetknąwszy się z nie znanymi, nieraz niepiśmiennymi ludami, interesują się ich życiem, obyczajami i wierzeniami. Zainteresowania te, dzięki wcześniejszemu uwrażliwieniu na te sprawy i przygotowaniu naukowemu zyskują na znaczeniu i wartości, a efektem badań, często bardzo szczegółowych, jest duża ilość publikacji naukowych oraz powołanie do istnienia znanych instytutów etnologicznych i misjologicznych. Najprostszym, ale najbardziej efektywnym rezultatem tych prac są muzea i wystawy misyjno-etnograficzne, cieszące się dużą popularnością, szczególnie na zachodzie Europy.

Działalności misyjnej nie można jednak ograniczyć tylko do pracy naukowej. Stąd powinien być poszerzony zakres takich pojęć jak: ekspонат, zbiór, wystawa i muzeum misyjne. Ze swej istoty świadczą one nie tylko o życiu ludów misjonowanych, ale także o trudzie misyjnym. Z tego względu zbiory i kolekcje misyjno-etnograficzne zawierają, oprócz przedmiotów etnograficznych, eksponaty ukazujące warunki tej pracy (np. eksponaty przyrodnicze, fotografie, listy itd.) i pamiątki z terenów

* Opracowanie niniejsze stanowi w większej swej części rozprawę magisterską, przygotowaną w roku ak. 1979/80 na Wydziale Teologicznym KUL pod kier. ks. doc. dra h. H.D. Wojtyski.— Redakcja pozostawiła w przypisach nie skrócone przez Autora tytuły czasopism i wydawnictw zbiorowych oraz nie dodała w notkach bibliograficznych potrzebnych lat wydania, tomów, zeszytów, numerów itp. owych druków (przyp. Red.).

¹ *Ad Gentes divinitus, Dekret o działalności misyjnej Kościoła*, w: Sobór Watykański II, Poznań 1968, s. 463.

pracy misyjnej. Omawiane zbiory etnograficzne przedstawiają nie tylko samą kulturę ludów misjonowanych — wtedy mówilibyśmy o zbiorach etnograficznych, lecz również wskazują na możliwości i sposoby spełniania posłannictwa Chrystusowego, realizującego się w pracach misjonarzy w różnych kulturach, i dlatego mówimy o zbiorach misyjno-etnograficznych. Zbiory te należy rozumieć jako autentyczne świadectwo działalności misyjnej Kościoła, odbywającej się w konkretnych, ale różnych od naszych, środowiskach kulturowych.

Egzotyka zbiorów i wystaw misyjno-etnograficznych powoduje, że cieszą się one zawsze dużym zainteresowaniem, przede wszystkim ze względu na ich atrakcyjne treści poznawcze.

Pomimo tych pozytywów kolekcjonerstwo i wystawiennictwo tego rodzaju nie jest u nas szerzej praktykowane. Brak również nawet krótkich opracowań istniejących wystaw, nie mówiąc o jakimś szerszym potraktowaniu tego zjawiska. Dlatego niniejsza praca stawia sobie za zadanie odnalezienie i omówienie śladów działalności kolekcjonersko-wystawienniczej w tym zakresie, w Polsce po 1918 r.

W części pierwszej niniejszej rozprawy będzie chodziło o ustalenie właścicieli zbiorów misyjno-etnograficznych, o sporządzenie wykazu ich zawartości, o określenie celu i organizacji wystaw. Omówiony również zostanie los, jaki spotkał te zbiory podczas ostatniej wojny światowej.

Część druga poświęcona okresowi powojennemu (1945—1977) ma również ukazać właściciela zbiorów, miejsce ich przechowywania, zawartość treściową oraz sposób wykorzystania dla celów misyjnych i naukowych.

Obie części poprzedzone są szerszymi wprowadzeniami ukazującymi tło rozwoju idei misyjnej w Polsce w omawianych okresach, a więc warunki, które wpłynęły na rozwój bądź zahamowanie kolekcjonerstwa misyjno-etnograficznego, oraz jego wpływu na świadomość misyjną społeczeństwa.

Ostatnia część, oprócz oceny opracowania zbiorów, będzie zawierała propozycję metodycznego ich usystematyzowania oraz próbę określenia specyfiki działalności muzeum misyjno-etnograficznego. Propozycja metodyki opracowania zbiorów oparta jest na doświadczeniach zebranych z pracy w Muzeum Misyjno-Etnograficznym w Pieniężnie.

Podstawowymi źródłami pracy są ankiety rozesłane w 1977 r. do ponad 70 przedstawicieli zakonów i zgromadzeń zakonnych, mogących posiadać takie zbiory, a także do diecezjalnych referentów misyjnych, oraz liczna korespondencja i osobiste zapoznanie się z kilkoma znaczącymi zbiorami. Dane dotyczące okresu międzywojennego uzyskano na podstawie katolickich czasopism misyjnych, znajdujących się w księgozbiorach: Wyższego Seminarium Księży Werbistów, Katolickiego Uni-

wersytetu Lubelskiego, OO. Paulinów na Jasnej Górze, Wyższego Seminarium Duchownego OO. Franciszkanów w Katowicach—Panewnikach.

Spodziewamy się, że niniejsze opracowanie pozwoli na analityczne i syntetyczne ujęcie zjawiska, jakim jest kolekcjonerstwo misyjno-etnograficzne. Wskazując na działalność placówek posiadających takie zbiory, można się przekonać o wielorakich korzyściach i znaczeniu tychże dla dzieła misyjnego, zarówno od strony propagandowej, jak i naukowego przygotowania młodych misjonarzy do pracy misyjnej i samej działalności misyjnej.

I. OKRES MIĘDZYWOJENNY (1918—1939)

Działalność misyjna Kościoła posiada dwie strony; jedną jest bezpośrednia praca na misjach, drugą zaś wysiłek nad rozszerzaniem idei misyjnej w kręgach chrześcijańskich. Obie te strony silnie na siebie oddziałują i praktycznie jedna nie może istnieć bez drugiej; ale nie możemy tu zapominać o decydującym znaczeniu łaski Bożej dla pracy misyjnej.

Istnieje wiele sposobów mających na celu rozszerzanie idei misyjnej. Jednym z nich jest kolekcjonerstwo misyjno-etnograficzne. Poprzez organizację wystaw i muzeów umożliwia ono zapoznanie z warunkami działalności ewangelizacyjnej. Ten rodzaj propagowania idei misyjnej można spotkać w środowiskach posiadających już swoich misjonarzy, którzy w rozmaity sposób przedstawiają swoją pracę. Wobec tego, by lepiej ująć całość spraw związanych z kolekcjonerstwem misyjno-etnograficznym w naszym kraju po 1918 r., musimy zapoznać się z całokształtem działalności misyjnej i to zarówno w Polsce, jak też na misjach.

Dla pełniejszego zrozumienia i ujęcia akcji misyjnej, która rozwinęła się w Polsce lat międzywojennych, trzeba cofnąć się nieco wstecz. Rozbiory Polski, dokonane w drugiej połowie XVIII w., zahamowały wyjazdy polskich misjonarzy do krajów misyjnych. Zniesienie klasztorów w zaborach pruskim i rosyjskim, oraz ograniczenie ich liczby w austriackim powstrzymało pracę misyjną, która od kilku wieków wychodziła z Polski. Długie lata na terenach misyjnych nie było Polaków².

Jedynym dostępnym terenem misyjnym stała się Rosja, w której większość duchowieństwa katolickiego była narodowości polskiej. Księża, wśród których byli także biskupi, znajdowali się często na tym terenie jako zesłańcy polityczni. Pracowali oni duszpastersko wśród polskich zesłańców, ale z biegiem czasu zakres ich pracy poszerzył się, obejmując

² H. Likowski: *Polska a misje katolickie*, w: *Księga Pamiątkowa Międzynarodowego Akademickiego Kongresu Misyjnego*, Poznań 1928, s. 64.

także ludność miejscową. Księża polscy, szczególnie z Zakonu Bernardynów, pracowali w wielu rejonach Rosji³.

W 1881 r. Jezuita z prowincji galicyjskiej podjęli pracę w Rodezji Północnej, a w 1912 r. teren ten został przekazany im całkowicie do obsługi, jako prefektura apostolska w Brokenhill⁴. Ponadto do pracy misyjnej w różnych krajach udało się wyjechać kilkudziesięciu członkom różnych zakonów i zgromadzeń⁵.

W większej liczbie zaczynają się pojawiać Polacy na misjach na przełomie XIX i XX wieku, jako członkowie nowych zgromadzeń misyjnych. Na skutek sytuacji politycznej, po wstąpieniu do różnych zgromadzeń udawali się na misje, gdyż powrót i praca w kraju były niemożliwe. Np. do 1905 r. wyjechało na misje do Ameryki Południowej 75 polskich salezjanów⁶.

W tym samym czasie naród polski wydał kilku wybitnych osobistości zaangażowanych w dzieło misyjne. Ks. kard. Mieczysław Halka-Ledóchowski, b. arcybiskup gnieźnieński i poznański, w latach 1892—1902 był prefektem Kongregacji Propagandy Wiary⁷, ks. abp Władysław Zaleski był delegatem papieskim w Indiach w l. 1884—1914⁸, matka Maria Teresa Ledóchowska założyła Sodalicję św. Piotra Klawera, poświęcając się całkowicie w l. 1888—1922 misjom w Afryce⁹.

W chwili odzyskania niepodległości pracowało na misjach prawie 200 polskich misjonarzy i misjonek, a praca dla misji w kraju była w powijakach. Ponadto istniał problem, w którą stronę zwrócić swe wysiłki: na wschód, by kontynuować akcję z okresu rozbiorów, czy podjąć pracę w innych krajach.

³ Por. J. Umiński: *Historia Kościoła*, wyd. 4, t. 2, Opole 1960, s. 526 n.

⁴ Por. C. Białek: *Początek misji jezuickich w Zambezi i udział w niej Polaków (1879—1912)*, w: *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 3: Materiały sympozjum misjologicznego 1975—1976, Warszawa 1978, s. 371; L. Grzebień: *Misja Jezuitów polskich w Afryce*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 9: S. Maria Teresa Ledóchowska i misje, Warszawa 1977, s. 339—364; L. Grzebień, A. Kozłowiecki: *Wśród ludu Zambii*, t. 1, Kraków 1977, s. 7—61.

⁵ Por. W. Szołdrski: *Dzieje misji katolickich w zarysie*, Kraków 1927, s. 166—167; L. Świdorski: *Atlas misji katolickich*, Płock 1937, s. 19.

⁶ S. Kosiński: *Działalność misyjna salezjanów polskich*, w: 75 lat działalności Salezjanów w Polsce, Łódź—Kraków 1974, s. 156.

⁷ Por. K. Kapitańczyk: *Udział Polski w dziele misyjnym*, Poznań 1933, s. 124—130.

⁸ Tamże, s. 130—133; Szołdrski, jw., s. 166; W. Malej, Ks. W.M. Zaleski, Rzym 1965.

⁹ M. Krzymkowska: *Chronologia życia i działalności bł. Marii Teresy Ledóchowskiej*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 9: Maria Teresa Ledóchowska i misje, Warszawa 1977, s. 14.

1. ORGANIZACJA DZIEŁA MISYJNEGO

Podstawowym zadaniem Kościoła polskiego w dobie rozbiorów było podtrzymanie świadomości narodowej oraz utrzymanie społeczeństwa na możliwie wysokim poziomie religijno-moralnym. Wskutek tego rozwijanie świadomości misyjnej zostało przesunięte na dalszy plan. Rok 1918 — odzyskanie bytu państwowego stał się momentem zwrotnym i w tej dziedzinie. Polska prawie natychmiast włączyła się w szeroką działalność misyjną Kościoła, uświadamiając sobie obowiązek uczestnictwa w dziele głoszenia Ewangelii. Międzynarodowy Zjazd Akademickich Kół Misyjnych, który odbył się w Poznaniu 28 IX — 2 X 1927 r. ukazał, że Polska jest krajem, w którym świadomość misyjnego charakteru Kościoła dociera do coraz szerszego kręgu katolików.

a. ZGROMADZENIA I ZWIĄZKI MISYJNE

Pierwsze młode zgromadzenia misyjne założyły swe domy jeszcze przed rokiem 1918 na terenach zaboru austriackiego. Uczynili to Salezianie w 1898 r. (Oświęcim), Salwatorianie w 1900 r. (Kraków), Saletyni w 1905 r. (archidiecezja lwowska). Wkrótce po odzyskaniu niepodległości do Polski przybyli: Oblaci w 1920 r. (Lubliniec), Werbiści w 1922 r. (Rybnik), Franciszkańki Misjonarki Maryi w 1922 r. (Łabunie), Misjonarze Ducha Świętego w 1924 r. (Bydgoszcz) i Misjonarze św. Rodziny, którzy w 1928 r. mieli już swoją zorganizowaną prowincję¹⁰. Od 1894 r. na rzecz misji afrykańskich pracuje Sodalicja św. Piotra Klawera skupiająca w swych szeregach siostry zakonne oraz osoby świeckie¹¹. Wszystkie te zgromadzenia cieszyły się dużą liczbą powołań i zaczęły wysyłać misjonarzy. Ponadto zakony mające dłuższą tradycję pracy na misjach rozwinęły na nowo swą działalność, na przykład: Jezuici i Służebniczki Najświętszej Maryi Panny ze Starej Wsi w Rodezji Północnej, Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Chinach, Bernardyni na Sachalinie¹².

Pracownicy misyjni, choćby idealni, nie są w stanie podołać swym zadaniom bez tak zwanego zaplecza misyjnego. Każdy bowiem chrześcijanin jest odpowiedzialny za dzieło misyjne i każdy w nim, w różnym

¹⁰ Por. Umiński, jw., s. 497—501.

¹¹ Sodalicja św. Piotra Klawera swoją organizacją różni się zasadniczo od innych stowarzyszeń misyjnych. Podstawą organizacji jest zakonny instytut świecki — tak zwane misjonarki-pomocnice żyjące wg reguły zatwierdzonej przez Stolicę Apostolską. Poza tymi członkami Sodalicji, ale już na innych prawach, są osoby świeckie czynnie współpracujące z siostrami. Po II wojnie światowej w Polsce oficjalnie działają tylko Siostry Klawerianki. Celem Sodalicji jest praca w kraju dla misji afrykańskich.

¹² *Atlas misji katolickich*, s. 20.

stopniu, powinien uczestniczyć. Podstawowym przejawem tej wspólnej odpowiedzialności, a zarazem najskuteczniejszym środkiem w szerzeniu wiary, jest głębokie życie chrześcijańskie. Za tym winno iść zainteresowanie misjami, modlitwa za misje, a wreszcie ich materialne wspieranie. Dopiero środowisko mające świadomość tych wymagań, czyli mające świadomość misyjną, jest zdolne do wydania powołań misyjnych.

Zadanie umisyjnienia różnych środowisk wzięły na siebie związki i stowarzyszenia misyjne. Największe znaczenie zyskało Papieskie Dzieło Rozkrzewiania Wiary. Powstało ono 3 V 1822 r. w Lyonie, dzięki zabiegom Pauliny Jaricot, jako Dzieło Rozkrzewiania Wiary. W swych założeniach miało służyć pomocą misjonarzom pracującym w Ameryce Południowej i Kocinchinie. W Polsce działało już od 1837 r., a w 1847 zostało kanonicznie erygowane w archidiecezji gnieźnieńsko-poznańskiej. Na mocy motu proprio „Romanorum Pontificum” Piusa XI z 3 V 1922 r. Dzieło Rozkrzewiania Wiary zostało oddane pod specjalną opiekę Kongregacji Propagandy Wiary, przez co uzyskało nowe statuty i nazwę Papieskie Dzieło Rozkrzewiania Wiary. Celem tego dzieła jest niesienie pomocy modlitwowej i materialnej misjonarzom katolickim we wszystkich częściach świata¹³. Gdy w 1922 r. pod protektoratem ks. kard. E. Dalbora założono w Polsce Towarzystwo Misyjne dla najbliższego wschodu, nastąpiło pewne zawahanie, w którym kierunku powinna iść praca. Dopiero w 1926 r. ks. bp J. Nowowiejski, prezes krajowy Związku Misyjnego Duchowieństwa, wydał odezwę do diecezjalnych dyrektorów Towarzystwa Misyjnego, by wyjednali u ordynariuszy mianowanie dyrektorów diecezjalnych Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary. Z początkiem 1927 r. ks. kard. A. Hlond wydał rozporządzenie, aby we wszystkich parafiach archidiecezji gnieźnieńsko-poznańskiej powstały koła Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary. Ostateczny akt organizacyjny miał miejsce w 1928 r., kiedy to Kongregacja Propagandy zamianowała ks. K. Bajerowicza prezesem krajowym Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary. Dzięki temu w Poznaniu powstała centrala misyjna¹⁴.

Innym związkiem misyjnym jest Papieskie Dzieło św. Dzieciństwa Pana Jezusa, które także powstało z inicjatywy Pauliny Jaricot. Dzieło założono w Paryżu w 1843 r., a przywilej papieski uzyskało w 1922 r. Do Polski zawitało już w 1857 r., a pierwsze stowarzyszenie o znaczeniu miejscowym powstało w 1872 r. w Krakowie na Kleparzu, przy kościele św. Szymona i Judy, pod kierownictwem ks. Krzemińskiego¹⁵. Celem dzieła jest zainteresowanie misjami dzieci i uzyskanie przez nie wydat-

¹³ Por. A. Trepkowski: *Świeckie związki misyjne*, Warszawa 1928, s. 29—34.

¹⁴ K. Bajerowicz: *Orzeczenia papieskie dotyczące dzieł misyjnych*, Poznań 1931, s. 98.

¹⁵ Tamże, s. 130.

nej pomocy, specjalnie w staraniu o zbawienie dzieci pogańskich¹⁶. Po osiągnięciu dwunastego roku życia dzieci z Papieskiego Dzieła św. Dzieciństwa Pana Jezusa przechodziły do Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary. Dziełem w latach trzydziestych kierował ks. H. Król OM. Liczyło ono wtedy ok. 300.000 członków¹⁷.

Najkrótszą historię miało Papieskie Dzieło św. Piotra Apostoła, założone przez Stefanę i Joannę Bigard w 1889 r. Jego celem jest wypraszenie u Boga przez modlitwę powołań w krajach misyjnych¹⁸. Jako wszechświatowe i papieskie zostało ogłoszone przez Benedykta XV 30 XI 1919 r. Od 1929 r. kierownikiem krajowym Papieskiego Dzieła św. Piotra Apostoła jest każdorazowy prezes Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary¹⁹. W 1933 r. polscy członkowie tego dzieła utrzymywali jedno z niższych seminariów na terenach misyjnych, a jego przedstawiciele wykazywali chęć utrzymania jeszcze jednego²⁰.

Na czele różnych organizacji w ramach Kościoła Katolickiego, w tym także misyjnych, stoją przede wszystkim kapłani. Na początku XX w. zaczęły powstawać związki duchownych, którzy w sposób szczególny interesowali się misjami. Te dążenia zostały ujęte w 1918 r. w ramy Związku Misyjnego Duchowieństwa. W 1919 r. prefekt Kongregacji Propagandy ks. kard. Van Rossum mianował ks. bpa J. Nowowiejskiego prezesem Związku na Polskę²¹. Podstawowym zadaniem Związku jest wspieranie misji katolickich poprzez pogłębianie wiedzy misjologicznej duchowieństwa, a także propagowanie i kierowanie działalnością na rzecz misji w parafiach.

Do ogólnego nurtu zaangażowania w pracę misyjną włączyła się też młodzież akademicka, stając się w krótkim czasie dumą polskiego ruchu misyjnego. Ruch misyjny w kręgach uniwersyteckich sięga roku 1910, kiedy to na uniwersytetach niemieckich powstały pierwsze Akademickie Koła Misyjne²². Natomiast u nas jego początki sięgają roku 1925. Z inicjatywy Kazimierzy Berkanówny²³ 6 grudnia tegoż roku założono w Poznaniu sekcję misyjną przy Sodaliczki Akademickiej Uniwersytetu Poznań-

¹⁶ H. Mioni: *Propaganda misyjna*, Poznań 1929, s. 67.

¹⁷ J. Pawłowski: *Akcja misyjna w Polsce*, w: *Zagadnienia misyjne*, Warszawa 1933, s. 125.

¹⁸ Trepkowski, jw., s. 59.

¹⁹ Bajerowicz, jw., s. 149.

²⁰ Pawłowski, jw., s. 125.

²¹ Por. Bajerowicz, jw., s. 179—180.

²² Tamże, s. 193.

²³ O Kazimierze Berkan zob. A. Jaszczuk: *Kazimiera Berkan jaką znałem*, „Przewodnik Katolicki” 69: 1979, nr 10, s. 6n; A. Weiss: *Apostolka inicjatyw (Kazimiera Berkan 1889—1969)*, w: *Byli wśród nas*, Poznań 1978, s. 369—376; tenże: *Berkan Kazimiera*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 289.

skiego. W tym samym mniej więcej czasie powstaje sekcja misyjna przy Stowarzyszeniu Młodzieży Akademickiej w Warszawie²⁴. Ostatecznie 20 I 1927 r. w obecności ks. kard. A. Hlonda nastąpiło ukonstytuowanie Akademickiego Koła Misyjnego przy Uniwersytecie Poznańskim. Akces zgłosiło 50 osób. Równolegle powstały koła w Warszawie, Lwowie, Lublinie, Wilnie i Gdańsku²⁵. 17 XII 1927 r. połączono te koła w Związek Akademickich Kół Misyjnych w Polsce²⁶. Prace kół stały się przykładem dla działalności wielu innych organizacji misyjnych.

Niezwykle cenne były dzieła zaprowadzone przez Sodalicję Klaweriańską: Liga Dzieci, Związek Mszalny, Związek Prasy Afrykańskiej, Chleb św. Antoniego dla Afryki. Ponadto działało szereg innych związków i towarzystw misyjnych: Związek Misyjny Polek, Misyjne Koło Nauczycielek, Naukowe Koło Misyjne, Centrala Zbierania znaczków dla Misji, gimnazjalne koła misyjne²⁷.

b. FORMY WSPÓLPRACY W DZIELE MISYJNYM

Celem, ku któremu dążyły te wszystkie organizacje było zrozumienie i popieranie sprawy misyjnej w społeczeństwie tak, by wszyscy zapłoneli troską o misje katolickie. Środki, które miały prowadzić do tego celu, były różnorodne: modlitwa, wszelkiego rodzaju propaganda oraz niesienie konkretnej pomocy materialnej.

Modlitwa w intencji misji jest głównym elementem wspierającym dzieło misyjne. Dlatego ustanowiono szczególne dni modlitw w tej intencji: święto Trzech Króli i Niedziela Misyjna, przypadająca w trzecią niedzielę października. Poszczególne diecezje, parafie, zgromadzenia i stowarzyszenia misyjne miały ponadto swoje szczególne dni modlitw w intencji misji; często były one obdarzone specjalnymi przywilejami duchowymi²⁸.

Uświadomieniu i propagandzie misyjnej służyły specjalne zjazdy i kongresy, urządzone przez akademickie koła misyjne²⁹, Związek Mi-

²⁴ Trepkowski, jw., s. 83.

²⁵ Tamże, s. 84 oraz J. Żmuda: *Akademickie Koło Misjologiczne przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w okresie międzywojennym 1927—1939* (maszynopis pracy magisterskiej); T. Chodźdło: *Misje katolickie*, w: *Wkład Polaków do kultury świata*, Lublin 1976, s. 829—840.

²⁶ Bajerowicz, jw., s. 194.

²⁷ Por. Trepkowski, jw., s. 97—99.

²⁸ Por. S. Szeptner: *Dom Sodalicji w Krośnie*, Kraków 1931, s. 11; Bajerowicz, jw., s. 120—125, 137—144, 162—164, 187—189.

²⁹ W dniach 28 IX—2 X 1927 r. odbył się w Poznaniu Międzynarodowy Akademicki Kongres Misyjny. Ponadto co roku organizowano zjazdy krajowe: w Warszawie 2—4 XI 1928 r., Krakowie 1—3 XI 1931 r., Gdańsku 30 X—1 XI 1932 r., Wilnie 1—3 XI 1930 r., Lwowie 1—3 XI 1931 r., Lublinie 2—4 II 1934 r., Poznaniu 1—3

syjny Duchowieństwa³⁰, zgromadzenia zakonne³¹ i inne stowarzyszenia świeckie. Owocem tych zjazdów były między innymi wydawane bezpośrednio po nich księgi pamiątkowe i jednodniówki, zawierające opis zjazdu i treść poszczególnych referatów³². W tym okresie ukazywało się ponad 20 tytułów czasopism całkowicie lub częściowo poświęconych misjom. Na czoło wysuwały się *Misje Katolickie*, wydawane przez Jezuitów w Krakowie od 1882 r. Także poszczególne papieskie dzieła misyjne miały swoje czasopisma³³. Mniejszy zasięg miały pisma wydawane przez różne zgromadzenia misyjne³⁴. Na szczególne wyróżnienie zasługują *Annales Missiologicae*³⁵, wydawane przez Związek Akademickich Kół Misyjnych w Polsce, całkowicie poświęcone misjologii. Dzięki zabiegom Związku

XI 1935 r., Krakowie 1—3 XI 1936 r., Warszawie 31 X—2 XI 1937 r., Wilnie 30 X—2 XI 1938 r.

³⁰ Odbyły się trzy krajowe kongresy Związku Misyjnego Duchowieństwa: w Warszawie 27—28 IX 1932 r., Poznaniu 12—13 I 1938 r., Wilnie 25—27 VI 1939 r.

³¹ Np. Kongres „Młodzieży Misyjnej” z okazji 10-lecia pisma zorganizowany w Warszawie 15—21 X 1933 r. w Bazylice Najświętszego Serca Pana Jezusa.

³² Np. *Księga pamiątkowa Międzynarodowego Akademickiego Kongresu Misyjnego w Poznaniu*, Poznań 1928; *Zagadnienia misyjne, Pamiętnik I-go Krajowego Zjazdu Związku Misyjnego Duchowieństwa w Polsce*, red. A. Fajęcki, Warszawa 1933; *Księga pamiątkowa II-go Kongresu Związku Misyjnego Duchowieństwa w Polsce*, Płock 1938 r.

³³ „Pobudka Misyjna”, organ Towarzystwa Misyjnego Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary na archidiecezję gnieźnieńską i poznańską (dwumiesięcznik), Poznań 1925—1928; „Roczniki Dzieła św. Dzieciństwa Pana Jezusa”, od 1932 r. jako „Roczniki Papieskiego Dzieła św. Dzieciństwa Pana Jezusowego” (dwumiesięcznik), Kraków 1884—1939; „Roczniki Rozkrzewiania Wiary”, od 1924 r. jako „Roczniki Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary i Papieskiego Dzieła św. Piotra Apostoła” (dwumiesięcznik), Kraków 1882—1924, Poznań 1925—1939.

³⁴ „Echo z Afryki”, Sodalicja św. Piotra Klawera, pismo miesięczne ilustrowane dla popierania zniesienia niewolnictwa i dla rozszerzania misji katolickich w Afryce, Kraków 1893—1932, Krosno 1933—1939; „Młodzież Misyjna”, Salezjanie, miesięcznik polskiej młodzieży katolickiej, Kraków 1925, Warszawa 1926—1939; „Oblat Niepokalanej”, miesięcznik misyjny OO. Oblatów Marii Niepokalanej, Poznań 1926—1939; „Nasz Misjonarz”, Werbiści, miesięcznik, Górna Grupa 1925—1939; „Pokłosie Salezjańskie”, Salezjanie, miesięcznik pomocników salezjańskich, Warszawa 1918—1939; „Wiadomości Misyjne”, miesięcznik Misjonarzy z Marianhill, Katowice 1895—1939. Ponadto wychodziło jeszcze kilkanaście tytułów czasopism i kalendarzy misyjnych.

³⁵ Początkowo ukazywały się jako „Roczniki Związku Akademickich Kół Misyjnych w Polsce”, Poznań 1928—1931, później jako „Annales Missiologicae”, Poznań 1932—1938. Ogółem ukazało się 10 roczników. Redagowali je: Stanisław Abt (1928—1930), Wanda Bieńska (1930—1931, 1934), Kazimierz Kapitańczyk (1932—1933), Kazimierz Kowalski (1935—1936) i Leon Koczy (1937—1938). Czasopismo realizowało postulat stworzenia naukowych podstaw polskiej misjologii. Zob. F. Lenort: *Annales Missiologicae*, w: Encyklopedia katolicka, t. 1, Lublin 1973, kol. 629.

Duchowieństwa w 1937 r. wydano *Atlas Misji Katolickich*³⁶. Ukazało się również szereg książek i broszur o tematyce misyjnej oraz zbiorów poezji misyjnej. Umisyjnieniu społeczeństwa służyły także filmy, akademie, wieczornice i wystawy misyjne.

Z tego szerokiego zakresu działań, mających na celu upowszechnienie idei misyjnej, zwraca na siebie uwagę działalność kolekcjonerska i wystawiennicza przedmiotów związanych z misjami. Godna ona uwagi z tej racji, że jest kontynuowana do dziś od przeszło 50 lat. Dalsze rozważania niniejszej pracy będą dotyczyły historii zbiorów oraz problematyki związanej z ich wykorzystaniem.

Dzięki wystawom misyjnym każdy człowiek w dobie, kiedy wizualne środki przekazu były jeszcze na niskim poziomie, mógł zetknąć się bezpośrednio i w sposób przystępny z konkretnością misyjną, tj. z całym kompleksem zagadnień związanych z pracą na misjach³⁷. Temu też należy przypisać wielkie powodzenie Wystawy Misyjnej w Rzymie na Lateranie (20 XII 1924—7 I 1926)³⁸, zorganizowanej pod auspicjami Piusa XI przez o. Wilhelma Schmidta SVD i Pinarda de la Boullaye³⁹. Większość ze 100.000 eksponatów pokazanych na tej wystawie подарowano na rzecz powstającego Muzeum Misyjno-Etnograficznego. Organizację muzeum powierzył Pius XI o. Wilhelmowi Schmidtowi SVD. O. W. Schmidt został mianowany dyrektorem muzeum; od 1937 r. stanowisko to objął o. M. Schulien SVD, a od 1968 r. polski werbista o. Józef Penkowski⁴⁰. Podobne wystawy, ale o mniejszym zakresie, miały miejsce w Turynie⁴¹, Manilli⁴², albo znajdowały się w ramach większych wystaw o innej tematyce, np. pawilon misyjny podczas wystawy kolonialnej w Paryżu⁴³, czy dział prasy misyjnej podczas watykańskiej wystawy prasy katolickiej⁴⁴.

³⁶ *Atlas misji katolickich* zrodził się pod kierownictwem ks. abpa A.J. Nowowiejskiego, prezesa krajowego Związku Misyjnego Duchowieństwa; opracował go ks. Leonard Świdorski z Płocka. Atlas zawiera 35 stron tekstu i 20 kart z mapami, Płock 1937.

³⁷ L. Świdorski: *Wartości wychowawcze akcji misyjnej*, Kraków 1935, s. 20.

³⁸ W ciągu 10 miesięcy (od stycznia do października 1925 r.) wystawę zwiedziło ponad pół miliona osób. Zob. „Gazeta Kościelna” 32: 1925, s. 460.

³⁹ Por. N. Cieszyński: *Wystawa misyjna*, „Roczniki Katolickie” 4: 1926, s. 189—201.

⁴⁰ Por. B. Gielata: *Pontificio Museo Missionario Etnologico*, „Collectanea Theologica” 42: 1972, fasc. 3, s. 192—194; J. Penkowski: *Das Völkerkundliche Missionsmuseum*, w: *Der Vatikan und das Christliche Rom*, Watykan 1975, s. 261—277.

⁴¹ *Salezjańska wystawa misyjna w Turynie*, „Pokłosie Salezjańskie” 9: 1926, s. 126n.

⁴² *Wystawa misyjna w Manilli*, „Pokłosie Salezjańskie” 20: 1937, s. 58.

⁴³ *Pawilon misyjny w Paryżu*, „Przewodnik Katolicki” 27: 1931, 710—712.

⁴⁴ S. Wszyński: *Arma Veritatis — Watykańska Wystawa Prasy Katolickiej*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 38: 1936, s. 317—318.

W Polsce od czasu Wystawy Misyjnej na Lateranie postulowano urządzenie większego muzeum misyjnego w Krakowie ⁴⁵, a później na Jasnej Górze w Częstochowie ⁴⁶. Nie doszło jednak do realizacji tych zamierzeń. Organizowano natomiast wystawy misyjne. Niektóre zgromadzenia urządziły we własnym zakresie nieduże muzea misyjne.

Wystawy te miały następujące działy: eksponatów etnograficznych z krajów misyjnych, prasy misyjnej oraz darów dla misji. Wystawcami eksponatów były zgromadzenia posiadające zbiory misyjno-etnograficzne; prasę misyjną wystawiała przede wszystkim Sodaliczka Klaweriańska, choć często do tego nurtu włączały się i inne stowarzyszenia; dary dla misji wystawiały Związki Misyjne Pań i Papieskie Dzieła Misyjne. Najczęściej wystawy nie zawierały wszystkich tych działów. Bywały wystawy ograniczające się tylko do darów na misje lub do pracy misyjnej, te jednak nie będą ujmowane w dalszym toku pracy.

Trudno ustalić, ile wystaw zorganizowano. Dane z 1931 r. mówią o 25 wystawach w 9 diecezjach ⁴⁷. Podobnie jest z określeniem liczby zwiedzających wystawy, np. wystawę w Warszawie w dniach 27 IX—7 X 1932 r. zwiedziło 28.000 osób ⁴⁸; jednak o większości wystaw brak danych.

Dalsza część rozdziału zawiera w miarę możliwości pełne omówienie zbiorów misyjno-etnograficznych z lat 1918—1939 i wystaw.

2. STAŁE EKSPOZYCJE MISYJNO-ETNOGRAFICZNE I WYSTAWY OKOLICZNOŚCIOWE

Zbiory muzealne przedmiotów etnograficznych z krajów pozaeuropejskich w Polsce były po uzyskaniu niepodległości bardzo nieliczne ⁴⁹.

⁴⁵ Mateusz SJ: *Problem misyjny w duszpasterstwie*, „Gazeta Kościelna” 32: 1925, s. 113.

⁴⁶ Pawłowski, jw., s. 130 i 135.

⁴⁷ *Zagadnienia misyjne, Pamiętnik I-go Krajowego Zjazdu Związku Misyjnego Duchowieństwa w Polsce*, red. A. Fajęcki, Warszawa 1933, s. 178.

⁴⁸ *Zjazd misyjny i wystawa misyjna w Warszawie*, „Młodzież Misyjna” 8: 1932, s. 174.

⁴⁹ Por. E. Chwalewik: *Zbiory polskie, Archiwa, biblioteki, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. 1—2, Warszawa—Kraków 1927. Wymienia on następujące zbiory etnograficzne posiadające w swym zakresie eksponaty zamorskie: Grudziądz, dział etnologiczny Muzeum Miejskiego zawierał okazy przywiezione z Nowej Gwinei (t. 1, s. 440); Poznań, Muzeum Wielkopolskie dysponowało przedmiotami z Nowej Gwinei (t. 2, s. 108); Równe, Muzeum Towarzystwa Rolniczego miało przed r. 1918 broń chińską i tatarską (t. 2, s. 160); Sopot, Muzeum Kaszubsko-Pomorskie było w posiadaniu przedmiotów z Dalekiego Wschodu (t. 2, s. 203); Strugi, kolekcja S. Glamzera zawierająca przedmioty z Chin, Japonii i Korei (t. 2, s. 214); Warszawa, Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, ok. 5.000 eksponatów etnograficznych ze wszystkich regionów świata, naj-

Spośród zbiorów kościelnych E. Chwalewik wymienia tylko zbiór Jeżuitów z Chyrowa⁵⁰ oraz Muzeum Sztuki Kościelnej w Poznaniu na zamku, które posiadało pamiątki po ks. kard. Mieczysławie H. Ledóchowskim⁵¹. Widać z tego, że zbiory etnograficzne, będące w rękach Kościoła, były w latach dwudziestych bardzo skromne. Nie przeszkodziło to jednak w 1927 r. organizatorom Międzynarodowego Akademickiego Kongresu Misyjnego w Poznaniu urządzić wspaniałą Wystawę Misyjną. Powodzenie wystawy ukazało jak pożyteczne są ekspozycje tego typu. Aby powiększyć skromne zbiory, misjonarze zaczęli przywozić coraz więcej przedmiotów z terenów swej pracy. Przyszłe wystawy wymagały, by nadchodzące eksponaty jak najlepiej informowały o warunkach pracy misyjnej. Wobec tego niektórzy misjonarze przysyłali eksponaty z dokładnym opisem. Kolekcje takie przywieźli ks. Leon Piasecki SDB z Indii⁵² i ks. Wierzejski MIC z Chin⁵³. Ks. abp W. Zaleski wielki miłośnik przyrody, w czasie swego wieloletniego pobytu w Azji zbierał ilustracje roślin. Po roku 1911 przesłał do Polski swoją kolekcję, składającą się z 35.000 obrazów dokładnie ułożonych w teczkach i pudłach. Cała kolekcja posiadała rękopiśmienny katalog, dzięki czemu ma dużą wartość naukową. Szczęśliwie przetrwała wojnę i znajduje się dziś w zbiorach Uniwersytetu Warszawskiego⁵⁴.

a. ZBIORY I EKSPOZYCJE STAŁE

W okresie międzywojennym najwięcej misjonarzy wysłało Zgromadzenie Salezjańskie; ono też posiadało jeden z największych zbiorów misyjnych. Był on rozproszony w domach salezjańskich na terenie całej Polski. W Krakowie na Dębnikach (ul. Konfederacka) przy Towarzystwie Młodzieży Misyjnej istniało muzeum zoologiczne z eksponatami przyrodniczymi z Ameryki Południowej i Indii⁵⁵. W Instytucie Teologicznym na „Łosiówce” (Kraków, ul. Tyniecka) był zorganizowany gabinet misyjny z przedmiotami zoologicznymi i etnograficznymi⁵⁶. Także inne szkoły

bogatszy zbiór w Polsce (t. 2, s. 353—356); Kraków, Muzeum na Wawelu, przedmioty z Afryki, Japonii, Chin, Indonezji (*Zbiory ludowe na Wawelu*, „Przewodnik Katolicki” 30: 1927, s. 430—432).

⁵⁰ Chwalewik, jw., t. 1, s. 49.

⁵¹ Tamże, t. 2, s. 105.

⁵² *Ksiądz misjonarz Leon Piasecki w Polsce*, „Młodzież Misyjna” 9: 1933, s. 138—141.

⁵³ *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Misje Katolickie” 50: 1930, s. 85.

⁵⁴ Por. Malej, jw., s. 170—171.

⁵⁵ *Z ruchu organizacyjnego*, „Młodzież Misyjna” 4: 1928, s. 88.

⁵⁶ *Historyczny rozwój idei misyjnej w Polsce*, „Młodzież Misyjna” 3: 1927, s. 119.

i zakłady salezjańskie posiadały podobne zbiory, np. w Sokołowie Podlaskim (eksponaty z Afryki, Azji, Ameryki Południowej)⁵⁷; w Różanym-stoku (z Chin i Ameryki Południowej)⁵⁸. Nowicjat salezjański w Czerwińsku miał duży zbiór fotografii misyjnych i bogatą korespondencję z misjonarzami⁵⁹. Kilka lat przed wojną z inicjatywy ks. A. Cieślarsza SDB w Marszałkach powstało Muzeum Misyjne z eksponatami przesłanymi przez misjonarzy⁶⁰. Z inicjatywy *Młodzieży Misyjnej*, redagowanej przez Salezjanów w Warszawie, powstała Centrala Misyjna, która posiadała szereg przedmiotów misyjnych⁶¹. Ogólnie w skład zbioru wchodziły eksponaty z terenów pracy misyjnej Salezjanów, a konkretnie z Brazylii, Ekwadoru, Patagonii i Ziemi Ognistej — ozdoby, naczynia, broń (łuki), okazy zoologiczne; z Chin — czcionki drukarskie, obrazy, plakaty, figurki bożków (w tym bożek wesołości), porcelana, wachlarze, naszyjniki, płaszcz wieśniaka z liści banana, strój mandaryna, kapelusze, palczki do jedzenia, monety i broń; z Indii — posążki bóstw mosiężne i z kości słoniowej, tkaniny jedwabne, makaty, talerze, flakony, fajki do opium i broń (łuk, strzały, dzidy, trójząb); z Japonii — ubiór Japonek z dodatkami, a więc szpilki, parasolki. Przedmioty te prezentowano na wielu wystawach misyjnych.

Zbiory Misjonarzy św. Wincentego a Paulo zgromadzono w Krakowie na Stradomiu. Eksponaty pochodziły z Brazylii i Peru (ptaki, motyle, węże), z wielu krajów Afryki — Dahomeju, Egiptu, Sudanu, Tunisu i Madagaskaru, z Azji — Persji, Arabii, Turcji i Chin. Kolekcja chińska zawierała książki, malowidła, makaty, ubiory, przybory do jedzenia; perska — makaty. Cały zbiór był dobrze udokumentowany. Pozwalało to na sporządzenie katalogu wystawianych przedmiotów i szeroką o nich informację.

Dla Zgromadzenia Słowa Bożego (Księża Werbiści) kolekcjonowanie przedmiotów misyjno-etnograficznych jest jedną z dziedzin działalności naukowej, która w całości umotywowana jest pracą misyjną. Przy każdym większym domu Zgromadzenia jest większe lub mniejsze muzeum misyjne. Niektóre z tych muzeów, np. w domu św. Gabriela w Mödling (Austria), czy św. Michała w Steyl (Holandia) wyróżniają się nie tylko bogatymi zbiorami, ale przede wszystkim naukowym i systematycznym opracowaniem; dzięki temu są one źródłem dla badań geografów, antro-

⁵⁷ *Sokołów Podlaski — 10-ta rocznica objęcia Gimnazjum im. H. Sienkiewicza i zakładu przez Księży Salezjanów*, „Pokłosie Salezjańskie” 18: 1935, s. 177.

⁵⁸ *Ksiądz misjonarz Leon Piasecki*, s. 139.

⁵⁹ Kosiński, jw., s. 172.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ *Zjazd misyjny i wystawa misyjna w Warszawie*, s. 175.

pologów, etnologów⁶². Podobne cele miały powstające w Polskiej Prowincji SVD kolekcje misyjne przy domach w Rybniku i Górnej Grupie. Muzeum w Rybniku organizował w domu Królowej Apostołów o. Emil Drobny SVD. Zbiór miał dwa działy: przedmiotów regionalnych (stroje ludowe, rzeźba, malarstwo, skrzynie, pamiątki z powstań śląskich) i książek o regionie (tak zwane silesiaca), oraz zbiór przedmiotów etnograficznych przesłanych przez misjonarzy z Afryki, Chin, Japonii i Nowej Gwinej⁶³. Początek zbiorów datuje się od 1924 r., kiedy to nadeszło kilka skrzyń z chińskimi eksponatami — ubiory, obrazy, figurki bóstw domowych, w tym bożek szczęścia. Nieco później napłynęły eksponaty z Nowej Gwinej — bębny, maski drewniane, figurki bogów, siatki bilum, ozdoby, siekarki kamienne, łuki, tarcze⁶⁴. Ekspozycja zajmowała hall i kilka pokoi. W hallu były eksponaty śląskie — rzeźby, w pierwszej sali przedmioty z Chin i Japonii — miniaturowe pagody, figurki bożków, parasole, ubiór mandaryna, tkaniny jedwabne, obrazy, wyroby z laki, fajki do opium. W dalszych pomieszczeniach znajdowały się przedmioty z Afryki i Nowej Gwinej. Muzeum było cały czas dostępne dla zwiedzających, a dzięki bibliotece, która zawierała wiele cennych książek i dokumentów, cieszyło się dużym zainteresowaniem znawców⁶⁵. Zbiory zgromadzone w domu św. Józefa w Górnej Grupie nie miały z powodu braku miejsca stałego lokum, ale były wystawiane przy różnych okazjach. Pierwsze eksponaty pojawiły się tam na przełomie lat 1932/33; były to zwoje z pismem chińskim i okazy przyrodnicze pochodzące z Chin — dar o. Ludwika Gołąba SVD pracującego w Sinkiangu. Kolekcję z Brazylii przesłał o. Stanisław Cebulla SVD, a z Nowej Gwinej, która była największa, o. Piotr Gołąb i o. Stanisław Kubista.

Zbiory misyjne Jezuitów sięgają początkami XIX wieku, kiedy to w konwikcie w Chyrowie powstało muzeum przyrodnicze, zawierające cenne okazy ptaków i motyli z Polski oraz z krajów Azji i Ameryki⁶⁶. Muzeum to miało także dział etnograficzny. Redakcja *Misji Katolickich*, na czele której stał o. Marcin Czermiński SJ, jeszcze przed I wojną otrzymywała od różnych misjonarzy przedmioty misyjno-etnograficzne.

⁶² Por. P. Gołąb: *Towarzystwo Słowa Bożego i jego działalność misyjna*, „*Annales Missiologicae*” 5: 1932/33, s. 186—289.

⁶³ H.Z. Piechocki: *Dzieło Ojców Misjonarzy w Rybniku*, w: *Kalendarz Słowa Bożego na rok 1948*, Górna Grupa, s. 64.

⁶⁴ J. Grycman: *Kronika Ojców Werbistów SVD*, „*Królowa Apostołów*”, Rybnik (1921—1954), t. 1, s. 17 (rękopis).

⁶⁵ Por. E. Sliwka: *Zbiory misyjno-etnograficzne Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, t. 34: 1977, s. 181—190.

⁶⁶ Chwalewik, jw., t. 1, s. 49.

Większość z nich pochodziła z Rodezji Północnej. Zbiory te umieszczono w Krakowie (ul. Kopernika 26), a opiekowali się nimi członkowie Misyjnego Koła Filozofów. Każdy eksponat posiadał metrykę z podstawowymi danymi — skąd pochodzi, co oznacza i przez kogo został przysłany. Ze względu na klauzurę, na miejscu zbiorów nie udostępniano. Okazją do ich prezentacji stały się liczne wystawy, inspirowane między innymi przez *Misje Katolickie*, a także z racji różnych okoliczności ⁶⁷.

Dzięki wyjazdowi w 1930 r. na misje do Japonii bł. o. Maksymiliana Marii Kolbe OFMConv. powstała w Niepokalanowie kolekcja misyjno-etnograficzna. Eksponaty sprowadzono z Japonii specjalnie w celu propagowania idei misyjnej. W Niepokalanowie opiekowała się nimi specjalna sekcja misyjna, która na podstawie danych otrzymywanych od misjonarzy sporządziła dokumentację tych zbiorów i przygotowała je do wystaw ⁶⁸. W 1933 r. sekcja misyjna zorganizowała wystawę ruchomą, która przez cały rok podróżowała na wezwanie zainteresowanych do rozmaitych miejsc w Polsce ⁶⁹.

Zbiory misyjne prowincji Księży Oblatów, zebrane dzięki pracy ks. Jerzego Jonienca OMI, umieszczono w Muzeum Niższego Seminarium Duchownego Oblatów w Lublińcu (ul. Świerczewskiego 6). Przedmioty te były przywiezione przez misjonarzy oblatów w ciągu całego okresu międzywojennego z Cejlonu, północnej Kanady i południowej Afryki. Dużą ich liczbę stanowiły okazy przyrodnicze. Zbiory przeznaczono przede wszystkim na użytek seminarium, choć często można je było spotkać na wystawach misyjnych ⁷⁰.

W 1926 r. w Liceum OO. Karmelitów Bosych w Wadowicach, dzięki zabiegom ojców Czesława Jakubowskiego OCD i Xawerego Góreckiego OCD, zorganizowano gabinet przyrodniczy z działami: ornitologicznym (kolibry), ichtiologicznym, geologicznym oraz etnograficznym z eksponatami z Libanu, Góry Karmel, Egiptu i Indii południowych — wybrzeże malabarskie i Kerala. Zbiory nie posiadały dokumentacji. Opiekowali się nimi ojcowie Czesław Jakubowski i Józef Prus OCD. Z reguły zbiorów nie udostępniano zwiedzającym, eksponaty służyły jako pomoce naukowe ⁷¹.

Podobnie Misjonarze św. Rodziny posiadali w swoim Niższym Seminarium Duchownym w Wieluniu zbiory misyjno-etnograficzne. Seminarium to istniało w latach 1921—1939. Z czasem dwa jego pokoje przeznaczono na napływające eksponaty. Część zbiorów przywiózł ojciec ge-

⁶⁷ Por. inf. Ko.

⁶⁸ Por. inf. Ł.

⁶⁹ *Związek Misyjny Duchowieństwa*, „Misje Katolickie” 53: 1934, s. 376.

⁷⁰ Por. inf. Kup.

⁷¹ Por. inf. Wo.

nerał zgromadzenia w 1930 r. z Brazylii, ze stanów Amazonas i Parana. Kolekcją opiekowali się profesorowie i uczniowie seminarium, gdyż przede wszystkim dla nich były one przeznaczone jako pomoce naukowe, choć często muzeum gościło wycieczki z miasta i okolic. Przedmioty te były umieszczone w gablotach. W większości pochodziły z Ameryki Południowej — broń i narzędzia użytku codziennego Indian, pomniejszone główki Jivarosów, ptaki, owady, motyle, węże⁷².

W domu macierzystym Towarzystwa Chrystusowego w Potulicach ulokowano zbiory zebrane przez ks. Ignacego Posadzego TChr. Przywiózł on je z podróży do Ameryki Południowej i na Daleki Wschód — z Japonii, Filipin i Indii. Udostępniano je gościom zwiedzającym dom oraz okolicznej ludności⁷³.

Prowincja św. Jadwigi Zakonu św. Franciszka zorganizowała muzeum misyjne ze zbiorami z Afryki i Ameryki Południowej na Górze św. Anny. Zajmowało ono pokój w domu pielgrzymy⁷⁴.

Wśród XX. Marianów ks. Wierzejski, pracujący w Polskiej Misji na Wschodzie, skompletował duży i ciekawy zbiór eksponatów z Chin — figurki bożków, książki, instrumenty muzyczne, porcelana, przybory codziennego użytku, tkaniny, ubrania, broń. Kolekcję tę przedstawił w wystawie misyjnej w Lublinie w 1930 r.⁷⁵.

W Dębcu koło Jasła, w domu Księża Saletynów „na furcie”, było złożonych kilkanaście eksponatów z Madagaskaru, które przywieziono w 1930 r.⁷⁶.

Bernardyni, mający długie tradycje misyjne na Wschodzie, posiadali eksponaty z Chin — ubiory, buty, obrazy, zdjęcia i z Japonii⁷⁷.

Podobne zbiory, ale z mniejszą liczbą eksponatów, posiadały także inne zgromadzenia: Pallotyńskie⁷⁸, Dominikańskie⁷⁹ i Zgromadzenie Misji Afrykańskich w Nininie⁸⁰.

Prowadzenie muzeów misyjnych i organizowanie wystaw jest jednym

⁷² Por. inf. D.

⁷³ Por. inf. B.

⁷⁴ Por. inf. Kl.

⁷⁵ A. Około-Kułak: *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Młodzież Misyjna” 6: 1930, s. 71.

⁷⁶ Por. inf. My.

⁷⁷ Por. Z. Dziegiecka: *Wystawa misyjna w Poznaniu 29 IX—16 X 1927 r.*, „Nasz Misjonarz” 3: 1927, s. 330; *Wystawa misyjna w Poznaniu 29 IX—16 X 1927 r.*, „Młodzież Misyjna” 4: 1928, s. 12.

⁷⁸ Por. S. Czapla, „Królowa Apostołów” 13: 1931, s. 110—112; *Wystawa misyjna w Warszawie*, „Gazeta Kościelna” 39: 1932, s. 416n.

⁷⁹ *Kongres misyjny w Poznaniu*, „Młodzież Misyjna” 14: 1938, s. 183.

⁸⁰ *Tydzień Misyjny w Rogoźnie*, „Młodzież Misyjna” 10: 1934, s. 173.

ze środków działania Sodalicii św. Piotra Klawera⁸¹. Na polecenie matki Marii Teresy Ledóchowskiej w filiach Sodalicii urządzano muzea etnograficzne, zawierające bogate zbiory przede wszystkim z Afryki⁸². Pierwsze muzeum afrykańskie na terenie Polski powstało w krakowskim domu Sodalicii (ul. św. Marka 25), dzięki staraniom M.T. Lachóchowskiej jeszcze przed 1920 r. W 1920 r. założono muzea w Warszawie (ul. Warecka 10) i Poznaniu (ul. św. Józefa 9), a w 1924 r. w Wilnie (ul. Wielka 58). Ponadto istniały muzea w Krośnie i Częstochowie (Al. Najświętszej Maryi Panny 79). Opiekę nad nimi sprawowały kierowniczkę poszczególnych filii. Zbiory udostępniano zwiedzającym na miejscu a także na wielu wystawach. Ekspozyty pochodziły z Afryki; przywozili je misjonarze przez cały okres międzywojenny. Były udokumentowane i oznakowane; jeszcze do dziś na wielu ekspozycjach zachowała się dawna numeracja. Ciekawsze ekspozyty to: posążki bożków, fetysze, narzędzia, koszyki, naczynia, łyżki, tabakierki, fajki, instrumenty muzyczne, ozdoby, naszyjniki, broń, maczugi⁸³.

Duży wkład w organizację wystaw misyjnych miały Siostry Franciszkańki Misjonarki Maryi, posiadające ciekawe zbiory z Dalekiego Wschodu: Japonii — posążki bożków, obrazy, porcelana, lalki w strojach ludowych, wachlarze⁸⁴; z Indii, Chin — obrazy, hafty, roboty ręczne uczennic chińskich ze szkoły prowadzonej przez zakonnice⁸⁵.

W 1935 r. siostra Rufina Świrska przywiozła do domu macierzystego Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny w Starej Wsi zbiór przedmiotów z Rodezji Północnej. Kolekcję udostępniono zwiedzającym na miejscu oraz w tym samym roku w Tarnopolu, podczas prelekcji R. Świrskiej o pracach polskich sióstr w Rodezji Północnej⁸⁶.

Inne żeńskie zgromadzenia także posiadały kolekcje misyjne i brały udział w wystawach, np. Siostry Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo⁸⁷ i Urszulanki⁸⁸.

Mniejsze zbiory misyjne miały ponadto różne świeckie związki misyjne, np. Akademickie Koło Misyjne w Lublinie⁸⁹, Warszawie (dary

⁸¹ Bajerowicz, jw., s. 191.

⁸² M. Krzymkowska: *Klawerianki na ziemiach polskich*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 9: *Maria Teresa Ledóchowska i misje*, Warszawa 1977, s. 50.

⁸³ Por. inf. Kr.

⁸⁴ Por. *Wystawa misyjna w Poznaniu*, „Roczniki Katolickie” 6: 1928, s. 224 (fot.).

⁸⁵ *Wystawy misyjne*, „Misje Katolickie” 48: 1929, s. 565.

⁸⁶ Por. inf. Kud.

⁸⁷ *Z działalności Akademickiego Kościoła Misyjnego przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, „Misje Katolickie” 55: 1936, s. 237.

⁸⁸ *Wystawy misyjne*, „Misje Katolickie” 49: 1929, s. 565.

⁸⁹ *Z działalności Akademickiego Koła Misyjnego*, s. 237.

misjonarzy z Chin)⁹⁰, Sekretariat Polskiej Misji w Chinach⁹¹. Wiele przedmiotów misyjnych było również w rękach osób prywatnych, które otrzymywały je jako pamiątki od misjonarzy.

b. WYSTAWY CZASOWE

Działalność zewnętrzna muzeów, zbiorów i kolekcji wyraża się w postaci wystaw czasowych. Ta forma działalności jest szczególnie pożyteczna, dlatego że każda wystawa staje się magnesem przyciągającym wielu zwiedzających. W omawianym okresie wystawy misyjne towarzyszyły wielu imprezom misyjnym, Zjazdom, Dniom, Tygodniom Misyjnym i były licznie zwiedzane przez tysiące ludzi. Poniżej zawarty jest opis ważniejszych wystaw misyjnych, które niejednokrotnie były wielkimi wydarzeniami.

Z okazji odbywającego się w dniach 28 IX—2 X 1927 r. Międzynarodowego Akademickiego Kongresu Misyjnego w Poznaniu zorganizowano wystawę misyjną, będącą wielką atrakcją tegoż kongresu⁹². Wystawa, którą przedłużono poza czas trwania kongresu mieściła się w salach Muzeum Kościelnego na Zamku i była czynna od 29 IX—16 X 1927 r. Przy organizowaniu wystawy zaangażowani byli: ks. A. Majkowski, Z. Dziegiecka, S. Durska, K. Berkanówna⁹³. Jej otwarcia dokonał w czwartek 29 IX o godzinie 9.00 ks. kard. A. Hlond w otoczeniu licznie zgromadzonego duchowieństwa, sióstr z zakonów misyjnych oraz osób świeckich⁹⁴. Wystawę podzielono na cztery działy: okazy z krajów misyjnych, prasy i druków misyjnych, pamiątek po kard. M. H. Ledóchowskim, darów dla misji⁹⁵. Ekspozycje z misji wystawiali Jezuici, Bernardyni, Werbiści, Franciszkańki Misjonarki Maryi i Sodaliczka św. Piotra Klawera⁹⁶. Ciekawsze wystawione przedmioty: hafty, kilimy, obrazy, rzeźby bożków, ceramika, ubiory z Chin i Japonii; ogólne zainteresowanie budziły afrykańskie figurki bożków szczęścia, pokoju i zemsty⁹⁷; przedmioty z Nowej Gwinei — broń, narzędzia, instrumenty muzyczne obra-

⁹⁰ M. Krawczykówna: *Sprawozdanie z działalności Akademickiego Koła Misyjnego w Warszawie za rok akademicki 1930/31*, „Roczniki Związku Akademickich Kół Misyjnych w Polsce” 4: 1931/32, s. 280.

⁹¹ *Sprawozdanie z działalności Koła Misyjnego Alumnów Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Misje Katolickie” 2: 1939, s. 62.

⁹² *Jak to było w Poznaniu?* „Młodzież Misyjna” 3: 1927, s. 146n.

⁹³ N. Cieszyński: *Zorza nowej ery misyjnej w Polsce*, „Roczniki Katolickie” 6: 1928, s. 265.

⁹⁴ *Wystawa misyjna w Poznaniu 29 IX—16 X 1927 r.*, „Młodzież Misyjna” 4: 1928, s. 12.

⁹⁵ Cieszyński, jw.

⁹⁶ Dziegiecka, jw., s. 330.

⁹⁷ *Wystawa misyjna w Poznaniu*, s. 12.

zowały warunki pracy na tej wyspie⁹⁸. Wystawiona była też spora grupa okazów przyrodniczych: skóra lamparta, węże, jaszczurki, owady i owoce⁹⁹. Dział książek i druków misyjnych zawierał oprócz różnych dzieł i czasopism misyjnych w wielu językach, oryginały listów o. Jana Beyzyna SJ z Madagaskaru i siostry Marii Stanisławy dominikanki, pracującej wśród trędowatych na wyspie św. Trójcy¹⁰⁰. Wystawa zrobiła na gościach kongresu i zwiedzających ogromne wrażenie. Za granicami Polski wzbudziła duży podziw, nie spodziewano się takich zbiorów i pamiątek z misji w Polsce¹⁰¹, a Polacy stwierdzili, że była to pierwsza wartościowa wystawa misyjna w naszym kraju. Przyczyniła się do głębszego zainteresowania misjami i stała się bodźcem do założenia szeregu nowych kół misyjnych¹⁰².

Uzupełnieniem Trzeciego Krajowego Zjazdu Delegatów Akademickich Kół Misyjnych, który odbył się w dniach 1—3 listopada 1929 r. w Krakowie, była wystawa misyjna¹⁰³. Mieściła się w klasztorze Księży Misjonarzy (CM) na Stradomiu¹⁰⁴. Wystawę otwarto po południu 1 XI i trwała do 17 XI 1929 r. Przewinęło się przez nią około 14.000 osób. Organizowali ją między innymi ks. prof. Konstanty Michalski i ks. Hugo Król CM, dyrektor krajowy Papieskiego Dzieła Dzieciństwa Jezus. W pracę organizacyjną i wystawienniczą zaangażowano redakcję *Misji Katolickich*, Sodalicję św. Piotra Klawera, Siostry Urszulanki, a przede wszystkim Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo. Ekspozyty ulokowano w czterech salach klasztoru. Każda z sal ukazywała inne tereny pracy misyjnej. Sala Ameryki Południowej zawierała przedmioty zoologiczne: z Brazylii — orzeł, kolibry, motyle; z Peru — węże. W sali chińskiej były ubrania, książki, przybory do jedzenia; w tej sali znajdowały się także makaty z Persji i znaczki z Syjamu. Z przedmiotów afrykańskich zajmujących pozostałe pomieszczenia zwracały na siebie uwagę fetysze, bożki, w tym kucający bożek z nabitymi w brzuch zardzewiałymi gwoździemi symbolizującymi prośby. Dużym zainteresowaniem cieszyły się haftowane poduszki z trawy morskiej (Madagaskar), różnego rodzaju

⁹⁸ *Wystawa misyjna w Poznaniu*, „Roczniki Katolickie” 6: 1928, s. 244 (fot.).

⁹⁹ *Wystawa misyjna w Poznaniu*, s. 12.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ *Międzynarodowy Kongres Misyjny — Poznań*, „Roczniki Związku Akademickich Kół Misyjnych w Polsce” 1: 1927, s. 213.

¹⁰² C. Wolniewiczówna: *Praca w stowarzyszeniowych kółkach misyjnych*, w: *Księga Pamiątkowa Międzynarodowego Akademickiego Kongresu Misyjnego, Poznań 1928*, s. 355.

¹⁰³ *Zjazd delegatów Akademickich Kół Misyjnych w Krakowie 1—3 XI*, „Gazeta Kościelna” 36: 1929, s. 522.

¹⁰⁴ *III zjazd delegatów Akademickich Kół Misyjnych w Krakowie 1—3 XI 1929*, „Roczniki Związku Akademickich Kół Misyjnych w Polsce” 3: 1929, s. 314.

broń oraz okazy zoologiczne¹⁰⁵. Wystawa cieszyła się ogromnym powodzeniem z powodu dużej ilości ciekawych eksponatów, a także dzięki odpowiedniemu ich zaprezentowaniu, co stanowiło wielki walor wystawy¹⁰⁶.

W początkach stycznia 1930 r. z inicjatywy Lubelskiego Towarzystwa Misyjnego zorganizowano w Lublinie wystawę misyjną¹⁰⁷. Wieczorem 3 stycznia w dużej sali Instytutu zebrało się duchowieństwo lubelskie z obu biskupami na czele, oraz liczni przedstawiciele organizacji społecznych i inteligencji miasta. Po przemówieniu inicjatora wystawy ks. Antoniego Około-Kułaka otworzył ją ks. bp Fulman¹⁰⁸. Cała ekspozycja była efektem pracy księży A. Około-Kułaka, L. Chwiećko, Kwiatkowskiego, Sipajgina i Wierzejskiego¹⁰⁹, a wystawiane przedmioty nadesłali Salezianie, Marianie, Siostry Franciszkańki Misjonarki Maryi i Sodaliczka św. Piotra Klawera. Na wystawę przeznaczono 7 sal. Pierwsze pomieszczenie zostało urządzone na wzór XVI-wiecznej kaplicy wschodniej w stylu nowogrodzkim. Następne sale podzielono według zgromadzeń. Ekspozycje pochodziły z Ameryki Południowej: z Ekwadoru i Patagonii¹¹⁰. Duże zainteresowanie wzbudziła mumia kota sprzed 4.000 lat pochodząca z Afryki¹¹¹, a zaprezentowane narzędzia i broń dały pojęcie o warunkach pracy misyjnej w Afryce. Ciekawą i pokazną kolekcję zebranych przez siebie eksponatów chińskich i japońskich wystawił ks. Wierzejski MIC z polskiej misji na Wschodzie. Jego zbiór zawierał figurki bożków, ubiory, narzędzia codziennego użytku, instrumenty muzyczne, porcelanę, tkaniny i broń¹¹². Część eksponatów z Chin została sprowadzona specjalnie przez Siostry Franciszkańki Misjonarki Maryi z ich domu macierzystego w Wiedniu; wśród nich zwracały na siebie uwagę bogate i rzadkie hafty¹¹³. Dwie oddzielne sale zostały przeznaczone na pisma, książki i plakaty misyjne¹¹⁴. Ogromne zainteresowanie sprowadziło na wystawę w ciągu czterech dni około 8.000 osób z różnych warstw społecznych; licznie przybyły szkoły¹¹⁵. Zwiedzającym udzielano objaśnień, a dla ułatwienia orientacji grupy eksponatów opisano¹¹⁶. Wystawa była jedną

¹⁰⁵ *Wystawy misyjne*, s. 566.

¹⁰⁶ *III Zjazd delegatów Akademickich Kół Misyjnych*, s. 314.

¹⁰⁷ *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Rycerz Niepokalanej” 9: 1930, s. 89.

¹⁰⁸ *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Młodzież Misyjna” 6: 1930, s. 29.

¹⁰⁹ *Wystawowy komitet organizacyjny*, „Misje Katolickie” 49: 1930, s. 90 (fot.).

¹¹⁰ *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Młodzież Misyjna” 6: 1930, s. 29.

¹¹¹ *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Misje Katolickie” 49: 1930, s. 85.

¹¹² A. Około-Kułak: *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Nasz Misjonarz” 6: 1930, s. 71.

¹¹³ *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Misje Katolickie” s. 85.

¹¹⁴ *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Młodzież Misyjna”, s. 29.

¹¹⁵ Por. Około-Kułak, jw., s. 71.

¹¹⁶ *Wystawa misyjna w Lublinie*, „Młodzież Misyjna”, s. 29.

z bogatszych od czasu wystawy poznańskiej z 1927 r. i przyczyniła się do szerszego zrozumienia dzieła misyjnego w katolickiej społeczności Lublina.

Staraniem Związku Misyjnego Polek w dniach od 31 I—3 II 1931 r. zorganizowano wystawę misyjną w Warszawie¹¹⁷. Wzięli w niej udział następujący wystawcy: Salezianie, Jezuici, Pallotyni, Siostry Franciszkańki Misjonarki Maryi, Związek Misyjny Polek, Akademickie Koło Misyjne z Warszawy oraz Sekcja Misyjna Sodalitacji Mariańskiej Inteligencji Męskiej. Ekspozyty pochodziły z Chin i Japonii — ubiory, figurki bożków, narzędzia, broń; część z nich przysłali oo. Wieczorek i Szumiewicz¹¹⁸. Prezentowano wiele fotografii z terenów misyjnych, a także mapy i statystyki misyjne oraz całą polską prasę i wydawnictwo misyjne¹¹⁹. Bogaty był dział darów dla misji. Rozdano tysiące ulotek zatytułowanych „Medycyna na usługach misji”. W całości tej wystawy były jednak pewne mankamenty. Przede wszystkim sala wystawowa była za mała, co wpłynęło ujemnie na przejrzystość ułożenia ekspozycji. Brak było przewodników dobrze znających problemy misyjne. Mimo tych braków wystawa cieszyła się dużym powodzeniem, a wśród zwiedzających znaleźli się ks. kard. A. Kakowski i nuncjusz papieski ks. F. Marmaggi. Wystawa wykazała ponadto, że mimo dużego zainteresowania misjami, wielu ludzi miało bardzo nikłe o nich pojęcie¹²⁰.

W dniach 27 i 28 września 1932 r. odbył się w Warszawie I Ogólnopolski Zjazd Związku Misyjnego Duchowieństwa, zwołany przez ks. bpa A.J. Nowowiejskiego, prezesa Związku Misyjnego Duchowieństwa w Polsce¹²¹. Do przygotowania zjazdu został powołany komitet wykonawczy. W zakres jego pracy wchodziło między innymi przygotowanie planu i miejsca wystawy misyjnej, zapewnienie propagandy w radiu i czasopiśmie polskich, opracowanie odpowiednich afiszy i filmu misyjnego¹²². W komisji wystawowej pracowali ks. Adam Cieślak SDB i ks. Jan Lorek CM¹²³. Otwarcia wystawy 27 września o godz. 12.00, mieszczącej się w kilku dużych salach Klubu Urzędników Państwowych przy ul. Nowy Świat 67, dokonał ks. kard. A. Kakowski w obecności uczestników zjazdu i władz miejskich¹²⁴. Celem wystawy było ukazanie krajów misyjnych,

¹¹⁷ *Wystawa misyjna*, „Nasz Misjonarz” 7: 1931, s. 124.

¹¹⁸ Por. S. Czapla, „Królowa Apostołów” 13: 1931, s. 416n.

¹¹⁹ Por. *Wystawa misyjna*, „Nasz Misjonarz” 7: 1931, s. 124.

¹²⁰ Por. Czapla, jw., s. 416n.

¹²¹ Por. *Zjazd misyjny i wystawa misyjna w Warszawie*, „Nasz Misjonarz” 8: 1932, s. 174n.

¹²² Por. *Zagadnienia misyjne*, s. 9n.

¹²³ Por. *Wystawa misyjna w Warszawie*, „Gazeta Kościelna” 39: 1932, s. 416n.

¹²⁴ Por. *Wystawa misyjna*, „Nasz Misjonarz” 18: 1932, s. 238n.

ukazanie warunków pracy misyjnej i tego, co robi się w Polsce dla dzieła misyjnego. Wystawa przedstawiała się imponująco, zarówno pod względem obfitości eksponatów i wszechstronnego ich ujęcia, jak też pod względem starannego opracowania materiału informacyjnego, statystycznego, wykresów, literatury, fotografii itd. Pokazano na niej tysiące wyrobów i przedmiotów codziennego użytku z wielu krajów świata: a więc ubiory, ozdoby, narzędzia, wyroby z drewna i ze skóry, rzeźby, tkaniny, zabawki, broń, przedmioty kultyczne — figurki bóstw, amulety, a także skóry zwierząt i inne okazy przyrodnicze¹²⁵. Powyższe przedmioty pochodziły ze zbiorów Werbistów — Chiny, Japonia, Nowa Gwinea, Pallołynów — Afryka; Salezjanów — Chiny, Indie, Ameryka Południowa; Franciszkanów z Niepokalanowa — Japonia; Misjonarzy (CM) — Chiny; Oblatów — Cejlon, Afryka Południowa; Jezuitów — Rodezja; Franciszkanek Misjonek Maryi — Chiny; Sodalicji św. Piotra Klawera — Afryka¹²⁶. Przy organizacji i opracowywaniu wystawy czynny udział brały koła Związku Misyjnego Polek, Sodalicja Urzędniczek przy kościele św. Krzyża w Warszawie, Sodalicja Mariańska Uczniów przy Gimnazjum im. T. Kościuszki w Kaliszu, Akademickie Koło Misyjne w Warszawie, pan Sobolewski oraz wiele innych osób prywatnych i instytucji. Przez sale wystawy przewinęło się ok. 28.000 osób, w tym ok. 300 wycieczek szkolnych, które miały wstęp wolny. Zainteresowanie wzrastało z dnia na dzień i okazało się, że 10 dni to za krótko, ale niestety po tym okresie wystawę zamknięto. Znamstwo przedmiotu przy doborze eksponatów, a także ich różnorodność, spowodowała, że raz po raz pojawiali się na wystawie badacze i uczeni, którzy długi czas zatrzymywali się przed pewnymi działami i z dokładnością je badali. Sukces wystawy tkwił w tym, że korespondowała ona całkowicie ze zjazdem, który miał na celu zachęcenie wszystkich do współpracy w dziele misyjnym, a kontakt z misjami na wystawie był prawie namacalny¹²⁷.

Tydzień Misyjny w 1933 roku wiązał się z 10-leciem istnienia popularnego, redagowanego przez salezjanów, młodzieżowego pisma misyjnego *Młodzież Misyjna*. Wśród wielu imprez związanych z tą rocznicą na pierwszy plan wysunął się Tydzień Misyjny z Wystawą Misyjną Misji Salezjańskich w Bazylice Najświętszego Serca Pana Jezusa na Pradze w Warszawie, który zorganizowała centrala *Młodzieży Misyjnej*¹²⁸. Wystawa miała trwać przez cały tydzień (15—22 X), ale na prośbę publicz-

¹²⁵ Por. *Zagadnienia misyjne*, s. 35n.

¹²⁶ Por. *Pierwszy ogólnopolski zjazd Związku Misyjnego Duchowieństwa*, „Misyje Katolickie” 51: 1932, s. 352; *Wystawa misyjna*, „Nasz Misjonarz” 18: 1932, s. 238n.

¹²⁷ Por. *Zagadnienia misyjne*, s. 35n.

¹²⁸ Por. *Pokłosie dziesięciolecia Młodzieży Misyjnej*, „Młodzież Misyjna” 9: 1933, s. 179—181.

ności, szkół i propozycję prasy i radia przedłużono ją do 2 XI¹²⁹. Ekspozycję ulokowano w czterech salach podziemi bazyliki. W pierwszej sali poglądowo przedstawiono działalność salezjanów w Polsce, w następnej ekspozycje z Brazylii, Patagonii, Ziemi Ognistej oraz z Kongo. Trzecia sala wypełniona była całkowicie przedmiotami z Chin. Tu też zwiedzający mogli słuchać muzyki chińskiej z płyt gramofonowych. W czwartej sali złożone były ekspozycje z Indii i Japonii¹³⁰. By przybliżyć problematykę misyjną, a także lepiej poznać ekspozycję, każdej zwiedzającej grupie towarzyszył przewodnik; temu też miały służyć mapy oraz statystyki misyjne¹³¹. Dzięki zainteresowaniu i poparciu wystawy przez kuratorium szkolne, do bazyliki przybyło wiele wycieczek szkolnych. Zainteresowali się nią także słuchacze Wyższej Szkoły Politycznej, którzy przybyli w godzinach wieczornych, aby przestudiować praktycznie niektóre dziedziny życia chińskiego¹³². Na ręce organizatorów wystawy nadeszło wiele gratulacji z całego świata, między innymi od papieża oraz wielu biskupów i kardynałów. Najlepiej świadczy to o dużym uznaniu dla organizatorów, a także o powodzeniu całego Tygodnia Misyjnego.

Wyżej opisane wystawy spotkały się z szerokim oddźwiękiem. Trudno ustalić, ile wystaw misyjnych odbyło się w latach międzywojennych. Wiele z nich nie znalazło odbicia w ówczesnej prasie i nigdzie nie są odnotowane. O innych zachowały się krótkie wzmianki. Oto krótki ich opis.

Kraków, 1925 r. Lokal Sodalicji św. Piotra Klawera, ul. św. Marka 25, ekspozycje Sodalicji z Afryki¹³³.

Kraków, 18—19 VI 1927 r., bursa salezjańska, im. Lubomirskiego, ul. Rakowicka 27, ekspozycje salezjańskie¹³⁴.

Gniezno, 21—25 X 1927 r., ekspozycje Sodalicji św. Piotra Klawera przywiezione z wystawy poznańskiej. Prezentowano przedmioty afrykańskie, prasę i dary dla misji¹³⁵.

Warszawa, 1—4 XI 1928 r., pierwsza wystawa misyjna w stolicy, ekspozycje Sodalicji św. Piotra Klawera z Afryki, prasa w językach afrykańskich, dary na misje¹³⁶.

¹²⁹ *Tydzień Misyjny*, „Pokłosie Salezjańskie” 16: 1933, s. 170.

¹³⁰ *Niedziela Misyjna*, „Misje Katolickie” 52: 1933, s. 347.

¹³¹ *Kongres Młodzieży Misyjnej*, „Młodzież Misyjna” 9: 1933, s. 145.

¹³² Por. *Pokłosie dziesięciolecia Młodzieży Misyjnej*, s. 179—181.

¹³³ Por. Mateusz: *Problem misyjny w duszpasterstwie*, „Gazeta Kościelna” 32: 1925, s. 110—113.

¹³⁴ *Pamiętka Dnia Misyjnego*, „Młodzież Misyjna” 6: 1930, s. 112.

¹³⁵ *Kronika Sodalicji św. Piotra Klawera*, Poznań, „Echo z Afryki” 36: 1928, s. 14.

¹³⁶ *Kronika Sodalicji św. Piotra Klawera*, Krosno, „Echo z Afryki” 37: 1929, s. 14.

Warszawa, 1—3 XI 1929 r., lokal Katolickiego Związku Polek, ul. Krakowskie Przedmieście 36, wystawcy: Salezianie — eksponaty z Chin, Japonii i Ameryki Południowej; Franciszkancki Misjonarzy Maryi — z Chin; Klawerianki — z Afryki oraz prasa misyjna ¹³⁷.

Lwów, od 7 III 1930 r., sala Seminarium Teologicznego, eksponaty Bernardynów z Japonii i Chin z okolic Harbinu. Wystawa trwała kilkanaście dni ¹³⁸.

Wilno, 1—3 XI 1930 r., główny pawilon Targów Północnych, eksponaty Sodalitacji św. Piotra Klawera, Jezuitów, Salezjanów, Misjonarzy (CM), Pallotynów i Oblatów ¹³⁹.

Radom, 18—21 IV 1931 r., eksponaty Misjonarzy (CM) z Persji i Afryki, Salezjanów z Chin, Sodalitacji św. Piotra Klawera z Afryki i Franciszkanek Misjonarek Maryi. 8.800 zwiedzających ¹⁴⁰.

Warszawa, 11—27 X 1931 r., lokal Sodalitacji św. Piotra Klawera, ul. Warecka 10, eksponaty Sodalitacji z Afryki i prasa misyjna ¹⁴¹.

Lwów, 1—16 V 1932 r., wystawa misyjna w salach Muzeum Przemysłowego ¹⁴².

Tarnopol, 19—23 V 1932 r., eksponaty Sodalitacji św. Piotra Klawera z Afryki, 1.700 zwiedzających ¹⁴³.

Inowrocław, 2—5 II 1933 r., ekspozycja w Parafii Najświętszej Maryi Panny. 700 zwiedzających ¹⁴⁴.

Poznań — Wilda, 29 X—5 XI 1933 r., Parafia Zmartwychwstania Pańskiego, eksponaty z Japonii pochodzące ze zbiorów Franciszkanów z Niepokalanowa, kilka tysięcy zwiedzających ¹⁴⁵.

¹³⁷ Por. *Wystawy misyjne*, „Misje Katolickie” 48: 1929, s. 565; *Kronika Sodalitacji św. Piotra Klawera*, Warszawa, „Echo z Afryki” 38: 1930, s. 180.

¹³⁸ Por. *Wystawa misyjna we Lwowie*, „Gazeta Kościelna” 37: 1930, s. 127; *Wystawy i zjazdy*, „Misje Katolickie” 49: 1930, s. 180.

¹³⁹ Por. *Związek Akademickich Kół Misyjnych*, „Misje Katolickie” 49: 1930, s. 562; *Sprawozdanie z IV zjazdu delegatów Akademickich Kół Misyjnych w Wilnie (1—3 XI 1930 r.)*, „Roczniki Związku Akademickich Kół Misyjnych w Polsce” 4: 1931/32, s. 309.

¹⁴⁰ Por. *Wystawa misyjna w Radomiu*, „Młodzież Misyjna” 7: 1931, s. 95; *Krawczykówna, jw.*, s. 280; *Kronika Sodalitacji św. Piotra Klawera*, Warszawa, „Echo z Afryki” 40: 1932, s. 141.

¹⁴¹ Tamże, s. 141.

¹⁴² M. Sierżant: *Sprawozdanie Akademickiego Koła Misyjnego we Lwowie za czas od 1 VII 1931 — 1 VII 1932 r.*, „Annales Missiologicae” 5: 1932/33, s. 350.

¹⁴³ *Kronika Sodalitacji św. Piotra Klawera*, Tarnopol, „Echo z Afryki” 40: 1932, s. 159.

¹⁴⁴ *Wystawa w Inowrocławiu*, „Roczniki Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary i Papieskiego Dzieła św. Piotra” 9: 1933, s. 75.

¹⁴⁵ *Wystawa w Poznaniu*, „Roczniki Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary i Papieskiego Dzieła św. Piotra” 10: 1934, s. 23.

Kraków, 28 IV—17 V 1934 r., „Sala Błękitna” Domu Katolika, 226 eksponatów Misjonarzy św. Wincentego a Paulo z Chin, Persji, Egiptu, Tunisu, Sudanu, Dahomeju, Madagaskaru i Brazylii. Kilka tysięcy zwiedzających¹⁴⁶.

Mogilno, 29 VI 1934 r., wystawa w sali Domu im. ks. Piotra Wawrzyńskiego, 300 zwiedzających¹⁴⁷.

Warszawa, sierpień 1934 r., Pawilon Misyjny w wystawie „Polska i Polacy w Świecie”¹⁴⁸.

Rogoźno, 14—21 X 1934 r., w domu prywatnym p. Popczyńskiego, eksponaty Zgromadzenia Księży Misjonarzy Afrykańskich z Ninina¹⁴⁹.

Sucha, 21—28 X 1934 r., wystawa w starym kościele, ok. 200 eksponatów Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo z Chin, Persji, Turcji, Arabii, Tunisu, Madagaskaru i Brazylii¹⁵⁰.

Tarnów, 1934 r.¹⁵¹.

Radom, 5—7 V 1935 r., ekspozycja w salach teatru „Rozmaitości”, między innymi eksponaty Oblatów z Lublińca¹⁵².

Sokolów Podlaski, 2 VI 1935 r., wystawa z okazji 10-lecia pracy Salezjanów w Liceum im. H. Sienkiewicza. Jeden z pawilonów poświęcony był misjom i zawierał eksponaty misyjne Salezjanów z Ameryki Południowej, Afryki i Azji¹⁵³.

Toruń, 2—16 VI 1935 r., Parafia Najświętszej Maryi Panny, eksponaty z Dalekiego Wschodu i Afryki, przeszło 11.000 zwiedzających¹⁵⁴.

Lublin, 10—12 X 1935 r., eksponaty Akademickiego Koła Misyjnego z Lublina i Jezuitów¹⁵⁵.

Lublin, 9—17 V 1936 r., wystawa w sali „Sokoła” zorganizowana przez Akademickie Koło Misyjne z Lublina wraz z Siostrami Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. Wystawiono eksponaty z Persji, Japonii i Chin¹⁵⁶.

¹⁴⁶ Por. *Wystawa misyjna i odczyty*, „Misje Katolickie” 53: 1934, s. 186; *Bilans misyjny za rok 1934*, „Misje Katolickie” 54: 1935, s. 33.

¹⁴⁷ *Wystawa misyjna w Mogilnie*, „Roczniki Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary i Papieskiego Dzieła św. Piotra” 10: 1934, s. 184.

¹⁴⁸ Por. *Wystawa „Polska i Polacy w świecie”*, „Misje Katolickie” 53: 1934, s. 279; *Bilans misyjny za rok 1934*, s. 33.

¹⁴⁹ *Tydzień misyjny w Rogoźnie*, „Młodzież Misyjna” 10: 1934, s. 173—175.

¹⁵⁰ *Wystawa misyjna w Suchej*, „Roczniki Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary i Papieskiego Dzieła św. Piotra” 11: 1935, s. 23.

¹⁵¹ *Bilans misyjny za rok 1934*, s. 33.

¹⁵² *Druga wystawa misyjna w Radomiu*, „Oblat Niepokalanej” 10: 1935, s. 189.

¹⁵³ *Sokolów Podlaski — 10-ta rocznica objęcia Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza i zakładu przez Księży Salezjanów*, „Pokłosie Salezjańskie” 18: 1935, s. 177.

¹⁵⁴ *Wystawa misyjna w Toruniu*, „Roczniki Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary i Papieskiego Dzieła św. Piotra” 11: 1935, s. 95.

¹⁵⁵ *10-lecie Akademickiego Koła Misyjnego w Lublinie*, „Misje Katolickie” 56: 1937, s. 313.

Chorzów, wystawa miała dwa etapy; najpierw pod koniec maja 1936 r. odbyła się jednocześnie w 7 parafiach chorzowskich, a potem od 7—15 VI 1936 r. zebrano w Domu Ludowym wszystkie eksponaty dostarczone przez Misjonarzy św. Wincentego a Paulo, Werbistów i Oblatów. Ten drugi etap wystawy zwiedziło kilkanaście tysięcy osób¹⁵⁷.

Międzychód, 4—7 IV 1937 r., ekspozycja Oblatów z Cejlonu; wystawiano także okazy zoologiczne¹⁵⁸.

Łomża, 15—23 V 1937 r., wystawa w Domu Katolickim; prezentowano ok. 2.000 eksponatów dostarczonych przez Franciszkanów z Niepokalanowa, Oblatów, Salezjanów, Franciszkanek Misjonarki Maryi, Sodalację św. Piotra Klawera¹⁵⁹.

Włocławek, 21—25 XI 1937 r., wystawa zorganizowana w salach Seminarium Duchownego przez Koło Misyjne Alumnów; eksponatów dostarczył Sekretariat Polskiej Misji w Chinach. Zwiedziło ją ok. 15.000 osób¹⁶⁰.

Sandomierz, 6—12 VI 1938 r.¹⁶¹.

Poznań, 13—25 IX 1938 r., wystawa z okazji 10-lecia Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary w Polsce, znajdowała się w VI pawilonie Targów Poznańskich. Wystawcami byli: Dominikanie, Misjonarze św. Wincentego a Paulo, Franciszkanie z Niepokalanowa, Oblaci, Werbiści, Jezuici, Salezianie, Franciszkanek Misjonarki Maryi i Sodalacja św. Piotra Klawera. Wystawione były między innymi przedmioty z Chin (Salezianie) i Nowej Gwinei (Werbiści)¹⁶².

Daszawa, 23 X 1938 r., wystawa eksponatów misyjnych ze zbiorów Salezjanów w domu gminnym¹⁶³.

¹⁵⁶ Por. *Działalność Akademickiego Koła Misyjnego przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, „Misje Katolickie” 55: 1936, s. 238; J. Mańkowski: *Z niwy misyjnej*, „Ateneum Kapłańskie” t. 38: 1936, s. 296n.; *10-lecie Akademickiego Koła Misyjnego przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, „Misje Katolickie” 56: 1937, s. 313.

¹⁵⁷ Por. *Chorzowska wystawa misyjna*, „Oblat Niepokalanej” 11: 1936, s. 233n.; *Chorzów*, „Królowa Apostołów” 18: 1936, s. 283, Mańkowski, jw. s. 297.

¹⁵⁸ *Wystawa misyjna w Międzychodzie*, „Roczniki Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary i Papieskiego Dzieła św. Piotra” 13: 1937, s. 80.

¹⁵⁹ *Wystawa misyjna w Łomży*, „Młodzież Misyjna” 13: 1937, s. 138.

¹⁶⁰ *Sprawozdanie z działalności Koła Misyjnego Alumnów Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Misje Katolickie” 58: 1939, s. 62.

¹⁶¹ *Sprawozdanie z działalności Koła Misyjnego Alumnów Wyższego Seminarium Duchownego — Sandomierz*, „Misje Katolickie” 58: 1939, s. 276.

¹⁶² Por. *Wszechpolski Kongres Misyjny*, „Gazeta Kościelna” 45: 1938, s. 462; *Ogólnopolski Kongres Misyjny*, „Gazeta Kościelna” 45: 1938, s. 543; *Kongres Misyjny*, „Misje Katolickie” 57: 1938, s. 305; *Ogólnopolski Kongres Misyjny Papieskiego Dzieła Rozkrzewiania Wiary w Poznaniu w dniach 13 i 14 IX 1938 r.*, „Annales Missiologicae” 10: 1938, s. 105.

¹⁶³ *Wystawa misyjna w Daszawie*, „Młodzież Misyjna” 14: 1938; s. 232.

Siedlce, 6—8 I 1939 r., wystawa eksponatów japońskich, dostarczonych przez Franciszkanów z Niepokalanowa¹⁶⁴.

Powyższe zestawienie na pewno nie jest kompletne; raczej jest tylko skromnym odzwierciedleniem całego ruchu wystaw misyjnych. Ich organizacja, a także funkcjonowanie wymagały dużego zaangażowania i nakładu pracy wielu ludzi, którego nie sposób tu ująć. Nagrodą za tę działalność było duże zainteresowanie zbiorami misyjno-etnograficznymi oraz stale wzrastające zaangażowanie misyjne.

3. LOSY ZBIORÓW W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Okres II wojny światowej był tragiczny dla działalności misyjnej Kościoła Katolickiego w Polsce. Wśród około 3.000 polskich duchownych, którzy zginęli w obozach koncentracyjnych i podczas działań wojennych, było wielu kapłanów i kleryków zgromadzeń misyjnych¹⁶⁵. Okupacja brutalnie przerwała poczynania Papieskich Dzieł Misyjnych, nie mogły ukazywać się liczne przedwojenne czasopisma misyjne; mimo to modlitwy i ofiary trwały nadal, czy to na rzecz Papieskich Dzieł Misyjnych, czy to dla polskiej misji w Rodezji¹⁶⁶. Działalność ta była nadzwyczaj ograniczona, zaś warunki w jakich ją prowadzono, czynią ją wprost bohaterską i heroiczną. Mimo fatalnego położenia naszego narodu, Polacy nie zapomnieli o pomocy dla tych, którzy jej oczekiwali i potrzebowali.

Zniszczenia wojenne i zmiany polityczno-społeczne, które nastąpiły po wojnie, na długie lata zaciążyły nad kolekcjonerstwem i wystawienictwem misyjno-etnograficznym, powodując jego zahamowanie. Wiele kolekcji zostało całkowicie zdewastowanych, wiele rozproszonych, tylko nieliczne zachowały się w nienaruszonym stanie.

W czasie kampanii wrześniowej, podczas bombardowania Wielunia uległy zniszczeniu zbiory Księży Misjonarzy św. Rodziny, umieszczone w pomieszczeniach Niższego Seminarium Duchownego¹⁶⁷. W pierwszym miesiącu okupacji gestapo prawie doszczętnie zniszczyło zbiory i dokumentację muzeum misyjnego Księży Werbistów w Rybniku¹⁶⁸. Nieco później podobny los spotkał zbiór Franciszkanów na Górze św. Anny; gestapo zdewastowało muzeum i prawie nic po nim nie ocalało¹⁶⁹. Zbiory

¹⁶⁴ *Pierwsza wystawa misyjna na Podlasiu*, „Misje Katolickie” 58: 1939, s. 61.

¹⁶⁵ A. Koszorz: *Udział Polski w dziele misyjnym Kościoła*, W: Misjonarze polscy w świecie, Paryż 1976, t. 1, s. 12.

¹⁶⁶ K. Kowalski: *Misje w Polsce wczoraj i dziś*, „Ateneum Kapłańskie” nr 360: 1968, s. 9.

¹⁶⁷ Por. inf. D.

¹⁶⁸ E. Śliwka: *Zbiory misyjno-etnograficzne polskiej prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 34: 1977, s. 183.

¹⁶⁹ Por. inf. Kl.

Karmelitów Bosych w liceum w Wadowicach rozkradli żołnierze niemieccy, gdy zabudowania szkoły przeznaczono na koszary wojskowe. Nim to nastąpiło, udało się o. Bogusławowi Woźnicy OCD zabezpieczyć bibliotekę i część pomocy naukowych, ale zawartości gabinetu przyrodniczego i etnograficznego nie zdołano ukryć¹⁷⁰. Zbiory Werbistów w Górnej Grupie i Nysie zostały przejęte przez Niemców i w poważnym stopniu rozkradzione¹⁷¹. Całkowitej likwidacji uległy zbiory Klawerianek w Warszawie, Poznaniu i Wilnie¹⁷².

Wiele kolekcji przepadło po okupacji w wyniku zmian granic państwowych, a także podczas likwidacji domów zakonnych, poprzednio przeznaczonych na szkoły katolickie, np. Oblatów w Lublińcu¹⁷³, Karmelitów Bosych w Wadowicach¹⁷⁴, czy Saletynów w Dębowcu koło Jasła¹⁷⁵.

Jeszcze boleśniejsze były straty w ludziach, np. prowadzący muzeum misyjne w Rybniku o. Emil Drobny SVD, ścigany przez gestapo, musiał opuścić ojczyznę; przebywał w Rodezji, gdzie przed planowanym powrotem do Polski uległ w 1948 r. śmiertelnemu wypadkowi drogowemu¹⁷⁶. Wielu z tych, którzy przeżyli wojnę, a poprzednio zajmowali się kolekcjonerstwem misyjno-etnograficznym, musiało ze względu na nowe ważne zadania zaprzestać tej działalności.

Okres okupacji na długie lata przerwał działalność kolekcjonerską i wystawienniczą przedmiotów misyjno-etnograficznych. Wiele kolekcji czekało na ponowne odkrycie, te zaś które uległy rozproszeniu, wymagały ponownego zebrania i udokumentowania.

II. OKRES POWOJENNY (1945—1977)

1. ZAANGAŻOWANIE POLSKI W DZIEŁO MISYJNE KOŚCIOŁA

Bezpośrednio po II wojnie światowej niewielu polskich misjonarzy mogło wyjechać na misje. Skomplikowane warunki polityczne uniemożliwiały jakikolwiek kontakt z krajami misyjnymi. Ci, którzy w tym okresie wyjechali, rekrutowali się z byłych kapelanów wojskowych, więźniów obozów koncentracyjnych lub z tych, których losy wojenne w jakiś inny sposób rzuciły poza granice Polski, skąd bez większych przeszkód mogli

¹⁷⁰ Por. inf. Wo.

¹⁷¹ Śliwka, jw., s. 183n.

¹⁷² Por. inf. Kr.

¹⁷³ Por. inf. Kup.

¹⁷⁴ Por. inf. Wo.

¹⁷⁵ Por. inf. My.

¹⁷⁶ *50 lat Werbistów w Polsce*, red. J. Arlik, Pięniężno 1973, s. 76n.

udać się na misje. W ten sposób 12 jezuitów wraz z kilku Czechami i Słowakami zasililo misję rodezyjską w latach 1939—1946¹⁷⁷. Podobnie ks. M. Żelazek SVD po wyzwoleniu z Dachau udał się w 1950 r. do Indii¹⁷⁸. W latach 1945—1957 wyjechało na misje z Polski tylko 55 osób; większość z nich udała się do Ameryki Południowej¹⁷⁹. W następnych latach, szczególnie pon encyklice „Fidei donum”¹⁸⁰ i rozszerzeniu kontaktów politycznych, liczba wyjazdów na misje szybko rosła. Jednak decydujące znaczenie dla działalności misyjnej miał Sobór Watykański II, którego owocem był między innymi dekret misyjny „Ad Gentes”, wydany 7 XII 1965 r.¹⁸¹. Obecnie na terenach misyjnych pracuje ponad 1.000 polskich misjonarek i misjonarzy; większość z nich to zakonnicy, wzrasta też liczba kapłanów diecezjalnych¹⁸².

Odbudowa dzieła misyjnego w Polsce borykała się z wieloma trudnościami. Do 1968 r. nie drukowano żadnego czasopisma misyjnego, a wiadomości o misjach ukazywały się sporadycznie w czasopismach katolickich. Od 1968 r. regularnie co kwartał wydawany jest „Biuletyn Misjologiczno-Religioznawczy” w ramach *Collectanea Theologica*¹⁸³. Od 1973 r. wychodzą *Zeszyty Misjologiczne ATK*, będące niejako kontynuacją przedwojennych *Annales Missiologicae*, a zawierające przede wszystkim materiały sympozjów misjologicznych¹⁸⁴. Ważną rolę dla wielu środowisk spełniają wydawane w niedużych nakładach misyjne biuletyny informacyjne¹⁸⁵. Ponadto ostatnio ukazała się znaczna liczba pozycji książkowych

¹⁷⁷ C. Białek: *Polska placówka misyjna w Rodezji, Wywiad z ojcem J. Płoweckim SJ*, „Przewodnik Katolicki” 50: 1960, s. 398; A. Kozłowiecki: *Polscy misjonarze w Zambii*, „Tygodnik Powszechny” 29: 1970, s. 3; E. Nowak: *Wkład Polski w dzieło misyjne Kościoła w latach 1945—1975*, Lublin 1975, s. 57 (maszynopis).

¹⁷⁸ A. Ingłot: *Polscy misjonarze w Sambalpur*, „Przewodnik Katolicki” 48: 1958, s. 4—6.

¹⁷⁹ Por. A. Koszorz: *Polscy misjonarze w liczbach*, „Collectanea Theologica” 40: 1970, fasc. 2, s. 134.

¹⁸⁰ Pius XII: *Fidei donum*, „Acta Apostolicae Sedis” 49: 1957, s. 225—248.

¹⁸¹ *Ad Gentes divinitus, Dekret o działalności misyjnej Kościoła*, w: Sobór Watykański II, Poznań 1968, s. 436—474; J. Masson: *Dekret o działalności misyjnej Kościoła* (komentarz), Pieniężno 1968.

¹⁸² *Polscy misjonarze w 1978 r.*, „Tygodnik Powszechny” 13: 1979, s. 7. Według zamieszczonej statystyki z początkiem 1979 r. na terenach misyjnych pracowało 1064 polskich misjonarek i misjonarzy.

¹⁸³ Redaktorami biuletynu byli: 1968—1971 o. F. Zapłata SVD, 1972 o. B. Gielata SVD, od 1973 r. jest nim o. W. Kowalak SVD.

¹⁸⁴ *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 1, Warszawa 1974. Obejmuje on trzy części i zawiera materiały z sympozjów misyjnych z lat 1971—1972; *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 2, Warszawa 1979. Zawiera materiały sympozjów misjologicznych na ATK z lat 1973—1974; *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 3, Warszawa 1978. Zawiera materiały sympozjów misjologicznych na ATK z lat 1975—1976.

¹⁸⁵ Ważniejsze z nich: „Biuletyn Misyjny”, dwumiesięcznik Papieskiej Unii Misyjnej Duchowieństwa, ukazuje się od 1965 r.; „Biuletyn Misyjny Karmelitań-

z zakresu misjologii oraz książek popularyzujących dzieło misyjne¹⁸⁶. Szerszemu poznaniu problemów misyjnych służą liczne zjazdy i sympozja misyjne, a także wprowadzenie do programu studiów seminariów duchownych i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego wykładów z zakresu misjologii¹⁸⁷. Wykładowców dla tej dyscypliny przygotowuje istniejąca od 1969 r. Specjalizacja Misjologii na Akademii Teologii Katolickiej

ski", wydawany przez karmelitów w Poznaniu; „Echo Misyjne”, dwumiesięcznik redagowany i wydawany przy współpracy bernardynów, franciszkanów, kapucynów, reformatów, karmelitów bosych, sercanów i zmarłychwstańców, ukazuje się w Krakowie od 1973 r., do końca 1978 r. wyszło 38 numerów; „Informacje Misyjne”, misyjny kwartalnik Archidiecezji Krakowskiej wydawany od 1973 r., dotychczas ukazało się 25 numerów; „Informator Towarzystwa Chrystusowego”, miesięcznik wydawany przez chrystusowców w Poznaniu od 1964 r.; „Meteor”, dwumiesięcznik kleryków Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo, Kraków, ukazuje się od 1928 r., do końca 1978 r. wydano 313 numerów; „Misje”, miesięcznik Misjonarzy św. Rodziny, ukazuje się w Bąblinie od października 1976 r.; „Misjonarz”, biuletyn misyjny alumnów Wyższego Seminarium Duchownego OO. Redemptorystów, ukazuje się co 4 miesiące od 1971 r. w Tuchowie; „Misyjny Szlak”, miesięcznik diecezjalnego ośrodka misyjnego w Płocku, wychodzi od 1969 r.; „Mrówczy Ślad”, miesięcznik kleryków Wyższego Seminarium Duchownego Księży Oblatów w Obrze, ukazuje się od 1969 r.; „Nostra”, biuletyn salezjański, wydawany przez obie inspektorie Księży Salezjanów w Łodzi i Krakowie; „Nurt SVD”, pismo Księży Werbistów ukazujące się od 1967 r., do 1975 r. wydano 25 zeszytów; „Serwis Misyjny”, dwutygodnik wydawany przez werbistów w Chłudowie od 1970 r.; „Verbinum”, dwumiesięcznik, biuletyn informacyjny Polskiej Prowincji Księży Werbistów wydawany od 1968 r. w Pieniężnie. Wszystkie te czasopisma przeznaczone są do użytku wewnętrznego, mają nieduże nakłady, pisane są na maszynach lub drukowane na powielaczach. Wyjątek stanowi „Nasza Rodzina”, miesięcznik w języku polskim, omawiający zagadnienia polonijne i misyjne, drukowany i wydawany w Paryżu od 1945 r., do końca 1978 r. ukazało się 411 numerów.

¹⁸⁶ Oto ważniejsze pozycje z tej dziedziny: P. Arrupe: *Japonia, której nie znamy*, Kraków 1977; W nurcie zagadnień posoborowych, t. 9: *Maria Teresa Ledóchowska i misje*, red. B. Bejze, Warszawa 1977; R. Buliard: *Misje na krańcu świata*, Warszawa 1974; H. Camara: *Godzina Trzeciego Świata*, Kraków 1973; G. Courtois: *Duch chrześcijański to duch misyjny*, Katowice 1969; C. Drażek: *Posługacz trędowatych*, Kraków 1977; L. Grzebień; A. Kozłowiecki: *Wśród ludu Zambii*, Kraków 1978; A. Hastings: *Kościół i misje w Afryce*, Warszawa 1971; F. Houtart, E. Pin: *Kościół na drodze spotkania z Trzecim Światem*, oprac. B. Giełata, F. Zapłata, Warszawa 1971; R. Laurentin: *W Ameryce Łacińskiej po soborze*, Warszawa 1974; L. J. Luzbetak: *Kościół a kultury*, Warszawa 1972; *Misjonarze polscy w świecie (kalendarz)*, praca zbior., Paryż 1976; M. Moskwa: *Odblaski, Łódź 1978*; S. Ograbek: *Wędrówki po Flores*, Warszawa 1977; A. Plattner: *Gdy Europa szukała Azji*, Kraków 1976; H. van Straelen: *Japonia w oczach misjonarza*, Warszawa 1973; F. Zapłata: *Kościół katolicki w Indiach*, Warszawa 1972; *Z kraju kamiennej stekiery*, oprac. T. Dworecki, Warszawa 1974; *Z listów polskich misjonarzy*, oprac. E. Stomma, A. Koszorz, Warszawa 1971.

¹⁸⁷ Wykłady z misjologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim pod koniec lat sześćdziesiątych prowadził o. T. Chodźdło SVD, a obecnie prowadzi je o. H. Zimoń SVD.

w Warszawie, kierowana przez ks. dra hab. F. Zapłatę SVD¹⁸⁸. Wszystkie powyższe fakty zdynamizowały ruch misyjny w Polsce.

Jak w latach międzywojennych tak i obecnie najszerszym polem współpracy z dziełem misyjnym są Papieskie Dzieła Misyjne, dające każdemu chrześcijaninowi możliwość wypełniania swych obowiązków duchowych i materialnych względem Kościołów misyjnych. W okresie powojennym nie przytępiło się sumienie misyjne, ani nie ustała współpraca misyjna wśród społeczeństwa polskiego, choć spośród dzieł misyjnych mogła działać jedynie Papieska Unia Misyjna Duchowieństwa, i to w sposób bardzo ograniczony. Dzięki staraniom ks. bpa T.P. Zakrzewskiego z Płocka w 1949 r. reaktywowano Unię Misyjną Duchowieństwa, którą jednak już 4 XI tego samego roku rozwiązano. Przepisy państwowe o rejestracji wszystkich organizacji kościelnych uniemożliwiły dalszą pracę¹⁸⁹. Unia działała nieoficjalnie. Ostatecznie jednak w 1963 r. została zatwierdzona, a ks. bpa Jana Wosińskiego mianowano prezesem krajowym Papieskiej Unii Misyjnej Duchowieństwa. W 1965 r. powstał w Pieniężnie Sekretariat Misyjny, przeniesiony w 1968 r. do Warszawy¹⁹⁰. Sekretariat Misyjny, współdziałając z diecezjalnymi referentami misyjnymi, oddziałuje na całą pracę duszpasterską. Dostarczając wiele misyjnych materiałów duszpasterskich, wskazuje na liczne sposoby współdziałania z dziełem misyjnym. Owocem ogólnego wysiłku misyjnego jest stale wzrastająca świadomość misyjna i niebywały wzrost wyjazdów misjonarzy.

2. ZBIORY I WYSTAWY MISYJNO-ETNOGRAFICZNE JAKO SZCZEGÓLNA FORMA ODDZIAŁYWANIA MISYJNEGO

Jedną z licznych form oddziaływania misyjnego na nasze społeczeństwo jest wykorzystanie zbiorów misyjno-etnograficznych. Działalność ta zapoczątkowana została w okresie międzywojennym, głównie przez zakony i zgromadzenia zakonne, które wysyłały misjonarzy do krajów pozaeuropejskich i przez to zgromadziły duże zbiory eksponatów misyjnych. Fakt wzrastającego zainteresowania tymi zbiorami przyczynił się do organizowania wystaw misyjnych, na których wystawiano do kilkuset eksponatów.

Obecną formą tego typu oddziaływania misyjnego są ekspozycje stałe; w kilku wypadkach przeznaczono na cele wystaw specjalne pomieszczenia.

¹⁸⁸ Por. *Zeszyty Misjologiczne ATK*, t. 1, cz. 1, s. 9; F. Zapłata: *Specjalizacja misjologii*, w: XX lat Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1976, s. 212—222.

¹⁸⁹ S. Bońkowski: *Papieska Unia Misyjna Duchowieństwa w Polsce*, „Ateneum Kapłańskie” nr 360: 1969, s. 129.

¹⁹⁰ 50 lat Werbistów w Polsce, s. 101.

Zbiory i wystawy misyjno-etnograficzne posiadają podwójne znaczenie. Najczęściej mają one za zadanie propagowanie dzieła misyjnego, dając namiastkę bezpośredniego spotkania z misjami. Ostatnio zaś, dzięki wszechstronniejszemu ich opracowaniu, mogą stać się źródłem poznania różnych kultur; a przecież jednym z zasadniczych warunków owocnej pracy misyjnej jest właśnie dokładna znajomość tradycji kulturowej i religijnej ludów, wśród których działają misjonarze. Ten drugi element wskazujący odrębności różnych kultur jest niemniej ważny od zadania propagowania idei misyjnej, służy bowiem jako pomoc naukowa w wychowaniu nowych pokoleń misjonarzy.

a. ZBIORY I EKSPOZYCJE STAŁE

W różnych rejonach Polski istnieje kilkadziesiąt mniejszych lub większych zbiorów i kolekcji o charakterze misyjno-etnograficznym, w których liczba eksponatów w sumie dochodzi do około 8.000 sztuk. Większość z nich jest w posiadaniu zakonów i zgromadzeń misyjnych.

Poniżej podajemy zestawienie zbiorów zawierające nazwę posiadacza, adres, sposób wystawiania i przybliżoną liczbę eksponatów.

Nazwa posiadacza	Adres	Sposób wystawiania	Ilość ekspon.
1	2	3	4
Bernardyni OFMObs.	ul. Bernardyńska 46 34-130 Kalwaria Zebrzydowska	Wystawa w formie organizacji	200
Chrystusowcy TChr.	ul. Lubrańskiego 1a 61-120 Poznań	gabloty	50
	ul. Szkolna 1 62-040 Puszczykowo	zbiór niezorganizowany	
	ul. Kolejowa 29 57-220 Ziębice	zbiór niezorganizowany	
Dominikanki Misjonarki Jezusa i Maryi	ul. Sienkiewicza 27 05-220 Zielonka	zbiór niezorganizowany	kilka-naście
Franciszkanie OFM	ul. Garbary 22 61-867 Poznań	wystawa	400
	Wyższe Seminarium Duchowne 57-300 Kłodzko	magazyn	

Nazwa posiadacza	Adres	Sposób wystawiania	Ilość ekspon.
1	2	3	4
Franciszkanie Konwentualni OFMConv.	Niepokalanów 05-930 Teresin	część Muzeum bł. M. M. Kolbe	150
Jezuici SJ	Stara Wieś 500 36-201 Stara Wieś	dział muzeum	100
Karmelici Bosi	ul. Działowa 25 60-967 Poznań	gabinet etnograficzny	320
	Kraków	zbiór niezorganizowany	
	Niższe Seminarium Duchowne	zbiór niezorganizowany	
Karmelitanki Dzieciątka Jezus	ul. Borowskiego 25 41-200 Sosnowiec	gabloty	20
Katolicki Uniwersytet Lubelski	Zakład Teologii Fundamentalnej, p. 27 Al. Raławickie 14 20-950 Lublin	szafa	80
Klawerianki SSPC	ul. Łukasiewicza 18 38-400 Krosno	magazyn	430
Koło Misyjne Seminarium Duchownego	ul. Seminaryjska 3 87-800 Włocławek	wystawa	kilkadziesiąt
Komitet Przyjaciół Dzieci Hinduskich	V LO (Sióstr Niepokalanek) ul. 1 Maja 166 58-305 Wałbrzych	szafa	50
Misjonarki św. Rodziny	ul. Słowackiego 11 05-806 Komorów	archiwum	40
Misjonarze CM	Stradom 4 31-058 Kraków	magazyn	7
Misjonarze św. Rodziny MSF	62-530 Kazimierz Biskupi	zbiór niezorganizowany	30
Muzeum Diecezjalne	ul. Tumska 3a 09-402 Płock	wystawa	kilkaset
Oblaci OMI	ul. Szkolna 12 64-211 Obra	pokój pamiątek	500

Nazwa posiadacza	Adres	Sposób wystawiania	Ilość ekspon.
1	2	3	4
	Św. Krzyż 26-004 Bieliny	wystawa	
	ul. Ostatnia 14 60-102 Poznań	zbiór niezorga- nizowany	
Pallotyni SAC	ul. Kilińskiego 20 05-850 Ożarów Maz.	wystawa	65
	Nowicjat Księży Pallotynów 57-200 Ząbkowice Śl.	zbiór niezorga- nizowany	
Redemptoryści CSSR	ul. Wysoka 1 33-170 Tuchów	pokój pamiątek z misji	140
Reformaci OFMRef.	ul. Reformacka 4 31-012 Kraków	zbiór niezorga- nizowany	kilka
Salezjanie SDB	ul. Klasztorna 56 09-150 Czerwińsk	muzeum	1200
Salezjanie SDB	ul. Tyniecka 39 30-323 Kraków	gabloty	
Sercanie SCJ	32-422 Stadniki	pokój pamiątek z misji	50
Służebniczki Ducha Św. SSpS	ul. Starowiejska 152 47-400 Racibórz	gabloty	300
Służebniczki NMP	Stara Wieś 419 36-201 Stara Wieś	archiwum	80
Urszulanki CSU	w kilku domach	zbiór niezorga- nizowany	?
Werbiści SVD	Kolonia 19	muzeum	2500
	ul. Kościelna 7 62-001 Chludowo	wystawa	
	ul. Długa 44 86-130 Laskowice	wystawa	
	ul. Jagiellońska 45 20-950 Lublin	wystawa	
	ul. Rodziewiczówny 3 48-300 Nysa	wystawa	
Zgromadzenie Najświętszych Serc Jezusa i Ma- ryi	Polanica Zdrój	gabinet misyjny	200

Powyższe ogólne zestawienie obejmuje przede wszystkim zbiory zgromadzeń zakonnych. W większości są one udostępniane zwiedzającym. Wykaz ten nie jest pełny, gdyż w posiadaniu eksponatów są także osoby prywatne, księża, rodziny misjonarzy. Dalsza część rozdziału bardziej szczegółowo omawia aktualne zbiory z uwzględnieniem niektórych kolekcji prywatnych. Dla większej przejrzystości zbiory będą przedstawione w kolejności alfabetycznej miejscowości, w których się znajdują.

Boruszyn. Ksiądz proboszcz Bolesław Szmania ze Zgromadzenia Misji Afrykańskich posiada kolekcję przedmiotów z Wybrzeża Kości Słoniowej. W jej skład wchodzi przedmioty kultyczne, wyroby artystyczne, skóry zwierząt i kły słoniowe¹⁹¹.

Chłudowo. W Domu Misyjnym Księży Werbistów mieści się wystawa misyjno-etnograficzna. Powstała ona w latach 1972—1975 dzięki staraniom o. Bronisława Poćwiardowskiego SVD i o. Antoniego Rychela SVD¹⁹². Ekspozycja zawiera 104 eksponaty; ponad połowa pochodzi z Indonezji — tkaniny, selendangi, nakrycia głowy, opaski, ozdoby, przedmioty codziennego użytku, grzebienie, pojemniki na betel, noże i parangi, rzeźby z kości słoniowej; po kilkanaście eksponatów jest z Chin — książki, malowidła, obuwie i fajki do palenia opium; Indii — rzeźby zwierząt, bóstw, strzały naczynia, wachlarze; ponadto są eksponaty z Japonii, Nowej Gwinei oraz kilka muszli z wysp archipelagu sundajskiego¹⁹³.

Czerwińsk. W Salezjańskim Ośrodku Misyjnym od czerwca 1976 r. istnieje muzeum misyjne. Nie powstało ono od razu. Jego początki to kilka naszyjników, strzał i pióropuszy indiańskich, zawieszonych na ścianach pokoju ks. Zbigniewa Malinowskiego SDB, głównego inicjatora utworzenia muzeum. Z czasem zbiory powiększały się. Misjonarze odwiedzający ojczyznę przekazywali liczne eksponaty z myślą umieszczenia ich w przyszłości w muzeum, o którym wówczas już coraz częściej się mówiło, tym bardziej, że ściany pokoju okazywały się za ciasne, by je wszystkie pomieścić. Kapituła inspektorialna, obradująca w Czerwińsku od 3 do 7 lutego 1975 r., zdecydowała o utworzeniu muzeum misyjnego. Skoro tylko gabloty, które zaprojektował pan Ludwik Mocarski, wykonano i zamontowano na dolnym korytarzu klasztoru, przystąpiono do umieszczania w nich zgromadzonych eksponatów. Gablot tych jest 17. Uroczystego otwarcia muzeum dokonał ks. inspektor Feliks Żołnowski

¹⁹¹ Por. inf. Paw.; adres: ks. Bolesław Szmania, 64—712 Boruszyn.

¹⁹² Sliwka, jw., s. 188.

¹⁹³ Eksponaty misyjno-etnograficzne, jakie w dniu 29 XII 1975 r. znajdowały się w domu św. Stanisława Kostki w Chłudowie (maszynopis), Archiwum Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Pieniężnie.

SDB. Ekspozycja muzeum cieszy się niesłabnącym powodzeniem wśród licznych wycieczek, zwiedzających zabytki czerwińskiej świątyni i klasztoru. Rocznie liczba zwiedzających sięga 30 tysięcy. Stale napływają nowe eksponaty, które nie znajdują już miejsca i wymagają nowych pomieszczeń. Niebawem nastąpi połączenie dotychczasowego muzeum parafialnego z muzeum misyjnym, co pozwoli na zwiększenie ekspozycji misyjnej i stworzy jeden ciąg muzealny. W posiadaniu muzeum jest 1.200 eksponatów z wielu krajów. Najokazalej reprezentowana jest Ameryka Południowa, między innymi dzięki darom ks. Klemensa Deji SDB i ks. Ludwika Karczewskiego SDB, którzy przekazali wiele eksponatów z Brazylii. Ponadto muzeum posiada przedmioty z Wenezueli, Peru, Boliwii i Meksyku. Sporą grupę stanowią eksponaty z Azji, przekazane przez brata Pawła Prokopowicza SDB z Filipin i Hongkongu. Przedmioty z Japonii ofiarował ks. Aleksander Bis SDB. Z innych krajów Azji na wystawie reprezentowane są Chiny, Korea, Wietnam, Indie i Iran. Na kolekcję afrykańską składają się przedmioty z Zairu i Konga, które są przede wszystkim darami ks. Jana Bujalskiego SDB i ks. Edwarda Bielawskiego SDB. Przedmioty z Brazylii przedstawiają między innymi warunki życia plemion Xavante i Bororo. Wystawione są pióropusze, opaski na głowę, naszyjniki łowieckie wykonane z kłów jaguara, zębów kapibary, racic tapira, z kości, rogów, dziobów itd.; wisiorki, naszyjniki, bukiety piór, wachlarze, amulety, koszyki, torby i plecionki z trzciny, traw i łyka drzew; ważne miejsce zajmuje kolekcja broni — łuki i strzały przeznaczone na różne polowania; sukienki z trawy, naczynia, łyżki, instrumenty muzyczne. Kilka gablot zajmują okazy przyrodnicze: czaszka jaguara, aligator, piranie, wypchane pytony i anakondy, owady. Kolekcja wenezuelska obejmuje kilkadziesiąt przedmiotów codziennego użytku stosowanych przez Indian. Z Boliwii pochodzi model trzciniowej łodzi z jeziora Tititaca, a z Meksyku duże sombrero. Eksponaty pochodzące z Azji stanowią skromniejszą część muzeum; wyróżnia się w niej kolekcja obrazów religijnych, przedstawiających Matkę Boską i Świętą Rodzinę, a także rzeźby przedstawiające tańczących mężczyzn, ozdoby, tace, serwetki pochodzące z Filipin. Na kolekcję chińską składają się naczynia z porcelany, lampiony, książki, obrazy i pałeczki do jedzenia ryżu. Najmniej eksponatów pochodzi z Afryki, jednak mają one dużą wartość artystyczną. Są to przede wszystkim rzeźby z Zairu: drewniany krzyż, para lwów, „macierzyństwo” — rzeźba w hebanie, rzeźby pracującej kobiety, krokodyla. Część figur wykonana jest w glinie: garncarz przy pracy, kobieta z dzieckiem. Z Kongo pochodzi rzeźba Chrystusa wykonana w białym drewnie, a także kiel słońca z wyrzeźbioną twarzą wojownika. Muzeum prezentuje się efektownie, dobrze dopracowana jest strona plastycz-

na ekspozycji, pod eksponatami umieszczone są odpowiednie napisy, dopełnieniem całości są liczne plansze¹⁹⁴.

Częstochowa. W domu Księdza Biskupa Ordynariusza znajduje się pastorał ks. abpa Władysława Zalewskiego. Pastorał ten przywiózł przed wojną z podróży na Daleki Wschód ks. bp Teodor Kubina¹⁹⁵.

Kalwaria Zebrzydowska. W klasztorze Ojców Bernardynów zgromadzonych jest ok. 200 eksponatów z Zairu oraz kilka z Sachalinu¹⁹⁶. Przedmioty z Zairu dostarczyli w latach 1974—1976 o. Benewenty Kot OFMObs., o. Walerian Chromy OFMObs., i o. Wincenty Guzek OFMObs. W chwili obecnej (1977 r.) organizowana jest wystawa misyjna. Ciekawsze eksponaty to: fetycze, figurki kultowe i przedmioty codziennego użytku¹⁹⁷.

Kazimierz Biskupi. W klasztorze Księży Misjonarzy św. Rodziny, w pokoju ks. Stanisława Snochowskiego FSM, zgromadzonych jest ok. 30 eksponatów przywiezionych przez ks. Antoniego Zimnego FSM z wyspy Borneo w Indonezji. Kolekcja ta zawiera ubiory, wyroby tkackie, kapelusze i broń¹⁹⁸.

Kłodzko. W Wyższym Seminarium Duchownym Ojców Franciszkanów zmagazynowane są przedmioty przywiezione w latach siedemdziesiątych z Afryki i Ameryki Południowej¹⁹⁹.

Komorów. W Archiwum domu Sióstr Misjonek św. Rodziny złożonych jest ok. 40 przedmiotów z Libii i Zambii. W zbiorze tym znajdują się eksponaty związane z kultem religijnym i obyczajami ludności tych krajów. Przedmioty te są darem Matki Generalnej oraz sióstr przyjeżdżających z misji na urlop w latach 1975 i 1976²⁰⁰.

Kraków. OO. Karmelici Bosi są posiadaczami niedużej kolekcji przedmiotów z Burundi²⁰¹.

Kraków. W Wyższym Seminarium Duchownym Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo złożone są skrzynie, zawierające eksponaty z Chin, Brazylii, Madagaskaru i innych krajów Afryki. Do 1969 r. było tam muzeum, które jednak w wyniku braku miejsca uległo likwidacji. Opiekował się nim brat Władysław Giemza CM. Muzeum organizowało

¹⁹⁴ Por. inf. Ma; J. Nowiński: *Ekspozycje Muzeum Misyjnego w Czerwińsku w świetle misji*, „Nostra” 5: 1977, s. 14—19.

¹⁹⁵ Por. inf. So.

¹⁹⁶ Są to eksponaty pochodzące z południa Sachalinu, który przed II wojną światową należał do Japonii. Na tym terenie Bernardyni prowadzili wówczas samodzielnie misję.

¹⁹⁷ Por. inf. Pab.

¹⁹⁸ Por. inf. D.

¹⁹⁹ Por. inf. Kl.

²⁰⁰ Por. inf. Pu.

²⁰¹ Por. inf. Wo.

różne wystawy, zachowała się po nich księga pamiątkowa. Obecnie ekspozycje oczekują lepszych czasów, to jest odpowiedniego pomieszczenia, gdzie mogłyby być wystawione. Przedmioty z Brazylii i Chin przywieziono jeszcze przed wojną, a z Madagaskaru po roku 1975²⁰².

K r a k ó w. OO. Reformaci mają nieduży zbiór przedmiotów codziennego użytku z Togo, które przywiózł w 1974 r. o. Bonifacy Kotrys OFMRef.²⁰³.

K r a k ó w. W auli Wyższego Seminarium Duchownego Księży Salezjanów w kilku gablotach wystawionych jest ok. 200 eksponatów przywiezionych z Brazylii, Peru, Wenezueli, Japonii i Afryki. Wśród wystawionych przedmiotów są rzeźby, wyroby rzemieślnicze, przedmioty codziennego użytku, odzież i różne ozdoby²⁰⁴.

K r o s n o. W domu prowincjonalnym Sióstr Misjonek św. Piotra Klawera przechowywany jest zbiór misyjno-etnograficzny, który stanowi skromną część zbioru przedwojennego. Z braku miejsca nie można na razie urządzić stałej wystawy. Większość eksponatów przywieziono przed wojną, dlatego na wielu z nich widoczne są dawne oznaczenia²⁰⁵. Pochodzą one z krajów afrykańskich: Egiptu, Sudanu, Etiopii, Ghany, Dahomeju, Togo, Kongo, Ugandy, Mozambiku, RPA i Madagaskaru. Ciekawsze z nich to: figurki bożków, fetysze, amulety, posążki faraonów, laski czarowników, symbole władzy, rzeźby ludzi przy pracy, rzeźby zwierząt, instrumenty muzyczne, naczynia z tykwy, miski, czerpaki, sita, grzebienie, wachlarze, maty, fajki, pudełka, koszyki, woreczki, torby, sandały, kapelusze, topory, ozdoby — bransolety, naszyjniki, kolczyki, pierścionki, naramienniki; sporo okazów przyrodniczych — kości i skóry hipopotama, szakala, lamparta, węży, pancerze żółwi, poroża antylopy, nosorożca, kolce jeżozwierza, rostrum ryby piły, paszcza rekina; koralowce i muszle; ptaki; gablota z owadami; owoce bananowca, palmy kokosowej; kora z różnych gatunków drzew; minerały. Zbiór jest zinwentaryzowany, ale informacje o eksponatach są bardzo pobieżne i niepełne²⁰⁶.

L a s k o w i c e. W Domu Misyjnym Księży Werbistów w 1978 r. o. Feliks Poćwiardowski SVD zorganizował wystawę misyjną. Ekspozycję dostarczyło Muzeum Misyjno-Etnograficzne z Pieniężna. Pochodzą

²⁰² Por. inf. J.

²⁰³ Por. inf. Wi.

²⁰⁴ Por. inf. O.

²⁰⁵ Oznaczenia te posiada większość eksponatów; są to symbole liczbowe od 1—18867; niektóre z nich miały dodatkowe oznaczenia literowe: a, b, c, k, MDT i cyfrowe: 1—6. Obecnie ekspozycje mają oznaczenia od 1/I — 313/I i Nr 1. Niektóre z nich określają nawet do 28 przedmiotów; dlatego traktując je jednostkowo można powiedzieć, że jest ich 430 sztuk.

²⁰⁶ Por. inf. Kr.

one z Indonezji (30 sztuk), Japonii (4), Chin (4), Indii (6), Nowej Gwinei (28), Afryki (13) i Ameryki Południowej (7). Ogółem ekspozycja liczy 92 obiekty. Wystawione są przedmioty z Indonezji: ubiory — sarungi, selen-dangi, topi; tkaniny dekoracyjne, maski, kris oraz cały szereg przedmiotów codziennego użytku. Z Nowej Gwinei: maski przodków, figurki, bęben, narzędzia, sztylet z kości kazuara, miski, łyżki, spódniczka z trawy, opaski biodrowe i ozdoby. Ekspozyty z Indii to figurki bóstw, z Chin — książki, z Japonii — hasi, to jest pałeczki do jedzenia ryżu i chusty, z Brazylii — przedmioty Indian²⁰⁷.

Lublin. Zakład Teologii Fundamentalnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego posiada ekspozyty sprowadzone w 1966 r. z Pieniężna przez o. Teofila Chodźdłę SVD i o. Bolesława Gielatę SVD. Kolekcja ta składa się z około 80 przedmiotów z Nowej Gwinei, Indonezji, Japonii i Afryki. Najliczniejszą grupę stanowią ekspozyty nowogwinejskie: figurki bożków, maski z Sepiku, bęben, podgłówki, kamienna siekiera, groty strzał, ubiory, ozdoby. Przedmioty przywiezione z Afryki pochodzą w większości z Togo, są to: przedmioty codziennego użytku, maska, figurka kobiety, a nadto tabliczka z pismem arabskim. Przedmioty z Indonezji: tkaniny, sarungi, plecione torebki, pudełka, maska z Bali, pojemniki na betel, sulingi. Natomiast z Japonii są: domowa pagoda, odlewane posążki bożków, świecznik kadzielnny, wazony na ikebana, pudełko z laki, przybory do jedzenia.

Lublin. W Domu Słowa Bożego Księża Werbistów znajduje się kolekcja 141 ekspozatów misyjno-etnograficznych. Wystawa została przygotowana w latach 1969—1972 przez o. Tadeusza Dworeckiego SVD²⁰⁸. Większość ekspozatów pochodzi z Indonezji — rzeźby w drewnie oraz z kości kerbaua, maski, obrazy, przyrząd tkacki, tkaniny: ikaty i batik; kris, parang, torby i koszyki, przybory do jedzenia, ozdoby. Reszta to przedmioty nowogwinejskie — posążki przodków, siekiery kamienne, zakończenia motyk wykonane z kamienia, model łodzi, podpórka pod głowę, opaski na biodra, sztylet z kości kazuara, ozdoby, strzały²⁰⁹.

Niepokalanów (Teresin). W klasztorze OO. Franciszkanów Konwentualnych w 1951 r. zorganizowano muzeum, ukazujące życie i dzieło bł. o. Maksymiliana Marii Kolbe. Zawiera ono między innymi szereg dokumentów, zdjęć i przedmiotów pochodzących z Japonii, gdzie przez

²⁰⁷ Wykaz ekspozatów przekazanych na ręce o. Feliksa Poćwiardowskiego do Laskowic przez Gabinety Misyjno-Etnograficzne w Pieniężnie (maszynopis), Archiwum Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Pieniężnie.

²⁰⁸ Sliwka, jw., s. 188.

²⁰⁹ Ekspozyty misyjno-etnograficzne, jakie w dniu 30 I 1976 r. znajdowały się w domu Księża Werbistów w Lublinie (maszynopis), Archiwum Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Pieniężnie.

kilka lat pracował o. Kolbe. Ciekawsze eksponaty to: przedmioty kulturowe — figurki kultu przodków i cesarza, ołtarzyki domowe; ceramika, przedmioty codziennego użytku, kimona, obrazy, model domu japońskiego. Ekspozycja muzeum ukazuje życie o. Kolbe, mocno uwypukla jego działalność misyjną i rozwój jego dzieła w wielu krajach²¹⁰. Poza zbiorem japońskim od 1974 r. muzeum ma także kolekcję około 60 przedmiotów z Zambii, składają się na nią: rzeźby chrześcijańskiej sztuki sakralnej, popiersia, figurki ludzi i zwierząt, maski, obrazy, bębny, narzędzia domowe²¹¹.

N y s a. Od 1974 r. w Domu Misyjnym Księży Werbistów czynna jest wystawa misyjna. Organizowali ją o. Piotr Lisiecki SVD i o. Marian Tyrpak SVD. Składa się ona z pięciu gablot. Cztery zawierają przedmioty etnograficzne, piąta przeznaczona jest na kolekcję filatelistyczną²¹². Ponad 220 eksponatów pochodzi z następujących krajów: Indonezji (109 sztuk), Nowej Gwinei (24), Chin (19), Indii (18), Japonii (13), Afryki (6). Są tam także okazy przyrodnicze (33), wśród których najpokaźniejszą część stanowią muszle mór Indonezji. Wystawa ta nawiązuje do tradycji muzeum misyjnego, które funkcjonowało w tym domu od schyłku XIX w. do II wojny światowej. Po wojnie uratowano tylko skromną część zbiorów, większość z nich przekazano w latach sześćdziesiątych do Pieniężna²¹³. Ciekawszymi przedmiotami z Indonezji są: rzeźby ludzi, bóstw i zwierząt, lalki z teatrzyku cieni, krisy płomieniste, parangi i oszczepy, ubiory, selendangi i topi; bransolety i kolczyki, a także szereg koszyków, tac, misek, wachlarzy. Wśród przedmiotów chińskich na szczególną uwagę zasługują buty Chinek oraz książki, z Japonii natomiast tkaniny jedwabne, maty, wachlarze, a z Indii sari, rzeźby bóstw, naczynia, strzały i noże. Sporą grupę stanowi kolekcja nowogwinejska, zawierająca figurki przodków, maski, amulety, naszyjniki, kamienną siekierę, drewniany młot, opaski na biodra oraz różnego rodzaju oszczepy²¹⁴.

O b r a. W Wyższym Seminarium Duchownym Księży Oblatów zorganizowano pokój pamiątek z misji. Eksponaty pochodzą z Afryki, głównie z północnych terenów Kamerunu, oraz z Nigerii, Czadu i Zambii. Po-

²¹⁰ Por. inf. Ł.; Objaśnienia do wystawy pod tytułem „O. Maksymilian Kolbe” (maszynopis).

²¹¹ Spis przedmiotów sztuki zambijskiej przeznaczonych dla Muzeum Misyjnego w Niepokalanowie, Ndola — Zambia 27 IV 1974 r. (maszynopis).

²¹² Śliwka, jw., s. 187.

²¹³ Tamże, s. 188; J. Jagodziński, E. Śliwka: Historia kolekcjonerstwa misyjno-etnograficznego na terenie Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego, „Nurt SVD” 23: 1977, s. 100—130.

²¹⁴ Eksponaty misyjno-etnograficzne, jakie znajdowały się w domu Księży Werbistów w Nysie w dniu 29 XII 1975 r. (maszynopis), Archiwum Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Pieniężnie.

nadto pewna ilość jest z Sri Lanka i Północnej Kanady. Przywieźli je misjonarze oblaci w okresie ostatnich 10 lat. Są tam wszelkiego rodzaju przedmioty kultyczne i przedmioty codziennego użytku²¹⁵.

Ołtarzew (Ożarów Mazowiecki). Dzięki darom misjonarzy pallotynów, którzy w 1973 r. wyjechali do Rwandy, powstała w Wyższym Seminarium Duchownym Księża Pallotynów wystawa misyjno-etnograficzna, zawierająca ok. 50 przedmiotów z Rwandy. Wystawione są tam między innymi: rzeźby sztuki chrześcijańskiej — krzyż, postać Chrystusa, szopka betlejemską; fetysze, maski, stół obrzędowy, figurki ludzkie, symbole władzy, instrumenty muzyczne — bębny, lutnie, tamburino; narzędzia — motyka isuka, tace, koszyki, naczynia na wodę; broń — włócznie, sztylety; grzebienie, naszyjniki, bransolety i malowidła²¹⁶.

Pieniężno. Wyższe Seminarium Duchowne Księża Werbistów dysponuje największymi zbiorami misyjno-etnograficznymi w Polsce. Seminarium to powstało w 1948 r., z upływem lat sprowadzono, dzięki staraniom o. Józefa Seydy SVD, pozostałości po przedwojennych zbiorach w Rybniku, Górnej Grupie i Nysie. Napłynęły także eksponaty zebrane przez o. Emila Drobrego SVD z Afryki. Początkowo urządzano jedynie wystawy okolicznościowe. Stała ekspozycja powstała na przełomie lat 1963/64, dzięki staraniom o. Józefa Seydy. Była to wystawa obrazująca kulturę Nowej Gwinei. Pozostałe eksponaty wystawiono na stałe w czerwcu 1966 r. Przy organizowaniu drugiego pomieszczenia szczególnie czynni byli o. Antoni Koszorz SVD, o. Ewald Mandelka SVD i o. Stanisław Ograbek SVD. Fachową pomocą służył pan dr Janusz Kamocki z Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Dużym zaangażowaniem i zainteresowaniem wykazywali się klerycy seminarium. W 1973 r. sale wystawowe przebudowano²¹⁷. Po dalszych konsultacjach w 1977 r. zlikwidowano pomieszczenie nowogwinejskie, przenosząc część jego zbiorów do ogólnej sali wystawowej. W tym samym czasie powstał gabinet przyrodniczy oraz magazyn. W chwili obecnej Muzeum Misyjno-Etnograficzne w Pieniężnie dysponuje trzema pomieszczeniami o powierzchni ponad 200 m². Są to: duża sala wystawowa, zawierająca przedmioty etnograficzne, sala przyrodnicza oraz magazyn. W magazynie poza eksponatami są katalogi, podręczna biblioteczka oraz archiwum. Liczba eksponatów wciąż rośnie. Stało się dobrą tradycją, że prawie każdy misjonarz przybywający na wakacje do seminarium przywozi ze sobą pewną ilość eksponatów. W ten sposób liczba ich przekroczyła już 2.500 pozycji. W sali wystaw ekspoz-

²¹⁵ Por. inf. Kup.

²¹⁶ Por. inf. C.

²¹⁷ E. Śliwka: *10 lat Gabinetów Misyjno-Etnograficznych w Pieniężnie*, „Verbinum” 2: 1976, s. 47.

naty prezentowane są działami według krajów. Przedmioty w działach ułożone są w grupy tematyczne: obiekty kultyczne, instrumenty muzyczne, przedmioty codziennego użytku, ubiory, broń itd.

Najliczniejszy jest dział indonezyjski. Przedmioty pochodzą z wysp: Flores, Bali i Timor. W dziale tym wyszczególnione są przedmioty balijskie związane z hinduizmem, a więc: drewniane figurki Wisznu, Siwy, demonów, maski obrzędowe. Poza tym są: instrumenty muzyczne — bębny, grzechotki, gongi, flety; przedmioty codziennego użytku — naczynia, łyżki, wyplatane torby i bambusowe pojemniki na betel; narzędzia pracy — warsztat tkacki; ubiór — sarungi i salendangi, tkaniny wykonane technikami ikatu i batik; broń — parangi, kolekcje krisów płomienistych. Na większą uwagę zasługuje dział nowogwinejski. Ekspozycje pochodzą z kilku regionów wyspy: Sepik, Mount Hagen, Goroka; najstarsze z nich sięgają XIX w. Zbiór nowogwinejski zawiera: przedmioty kultyczne — maski i figurki obrzędowe, stoły, wiosła i tarcze rytualne, strój tancerza; instrumenty muzyczne — bębny, flety, drumle; militaria — oszczepy, miotacze oszczepów, łuki, strzały z wieloma rodzajami grotów, tarcze, miecze dwuręczne z drewna, noże z kości i drewna; przedmioty codziennego użytku — naczynia z drewna, gliny oraz łupin orzechów, siatki bilum, wagę, podgłówki; narzędzia pracy — siekiery kamienne, motyki z opalonego drewna; ubiory — stroje męskie i żeńskie z trawy i łyka, a także ozdoby z muszli, kości i drewna. W dziale japońskim dominuje porcelana: zestaw do parzenia i picia herbaty, do picia sake oraz wazony na ikebanę. W grupie przedmiotów kultycznych znajduje się tabliczka ihai z imionami zmarłych, posągi śmiejącego się Buddy i bogini Kannon, miniatura świątyni sintoistyczno-buddyjskiej. Ponadto wystawione jest kimono i obuwie Japonek oraz przybory do pisania. W dziale chińskim znajduje się kolekcja książek z różnymi rodzajami pisma chińskiego, a z przedmiotów użytkowych zwraca uwagę obuwie damskie. Jest też około 200 sztuk starych monet, ubiór mandaryna i kolekcja fajek do opium. W grupie przedmiotów kultycznych są posąжки Buddy oraz naczynie o podstawie trójnożnej w stylu han, wykonane z brązu. Ekspozycje działu indyjskiego są mocno związane z hinduizmem. Przedmioty kultyczne: posąжки — Wisznu, jego wcielenie Narajana, boskiej małpy Hannumant; Siwy, jego żony Kali, Gauri, Annapurny i Ganesza; w grupie tej znajdują się także świeczniki, lampy oliwne, kropidła, flakony na kwiaty, różaniec buddyjski, trąba la-pa oraz gong świątynny; militaria — noże Nepalczyków, strzały; ponadto sari, wachlarze i biżuteria. W dziale afrykańskim większość ekspozycji pochodzi z Togo i Ghany. Zawiera on: przedmioty kultyczne — amulety, fetysze oraz rzeźby związane z chrześcijaństwem; instrumenty muzyczne — bębny, grzechotki, flety; militaria — hełm, tarcze, łuki z kołcza-

nem i strzały oraz sztylety; przedmioty codziennego użytku — naczynia z tykwy, półmiski z rafii, łyżki i czerpaki, a ponadto różnego rodzaju ozdoby. Najnowszy dział to eksponaty z Ameryki Południowej. Są to: stroje, ozdoby i broń plemion Bororo, Karaja, Nhambikwara, Tukano, Xavante; ponadto zestawy do picia yerba mate z Argentyny, Brazylii i Paragwaju. W grupie eksponatów przyrodniczych, na które jest przeznaczony oddzielny pomieszczenie, znajduje się ciekawa kolekcja motyli z początku XX wieku oraz przeszło 100 innych okazów fauny i flory tak przedstawicieli świata morskiego, jak i lądowego.

Muzeum cieszy się rosnącą popularnością. Od 1964 r. zwiedziło je ponad 50.000 osób, z tego w roku 1978 ponad 9.000. Liczby te byłyby niewątpliwie wyższe, gdyby nie położenie Pieniężna, które chociaż leży na szlaku kopernikańskim, jest jednak bardzo oddalone od większych ośrodków miejskich i turystycznych.

Płock. W Muzeum Diecezjalnym w Płocku, założonym w 1903 r., znajduje się spora kolekcja eksponatów misyjnych. Ciekawsze eksponaty to: XVII-wieczne pasy perskie, konstantynopolitańskie i moskiewskie; ornat — biały tkany oryginalną techniką przez same, odpowiednio kierowane jedwabniki, a waży zaledwie 85 g²¹⁸; porcelana i fajanse z Chin, Japonii oraz Iranu, niektóre z XVIII w.²¹⁹. Poza tym w Muzeum znajduje się duża, XVII-wieczna rzeźba złocona, pochodząca prawdopodobnie z Benares; przedstawia Buddę kontemplującego; drewniana i złocona statuetka z końca panowania dynastii Ming, tzn. z XVII w., wyobraża postać niewieścią będącą uosobieniem miłości i współczucia pod nazwą „Kuan-Yin”. Jest to chińska wersja indyjskiego Bodhisattwy, zwanego „Avalokiteśvara”. Jest też drewniany, ze zniszczoną polichromią, domowy ołtarzyk chińskiego Buddy, brązowy Budda tybetański z XVIII w.; rzeźbiona misternie w drewnie figurka ceremonialnie siedzącego dygnitarza japońskiego z XIX w. oraz oryginalny przez swą bogatą emalię o stylizacji mongolskiej kielich mszalny, wykonany w XIX w. w Mandżurii²²⁰. Muzeum w Płocku posiada ponadto bogatą kolekcję numizmatów z Afryki — Algeria, Egipt, Zjednoczona Republika Arabska, Etiopia, Ghana, Kamerun, Kenia, Kongo, Zair, Libia, Maroko, Republika Południowej Afryki, Rodezja, Njassa, Sudan, Tanzania, Tunis, Uganda, dawne kolonie Wschodniej Afryki. Z Ameryki Południowej łącznie ze Środkową — Argentyna, Brazylia, Chile, Jamajka — jako dawna kolonia angielska, Kolumbia, Kuba, Meksyk, Urugwaj, Wenezuela. Z Ameryki Północnej — Kanada i Stany Zjednoczone. Mniej liczne są z Australii i Oceanii. Na-

²¹⁸ L. Grabowski: *Muzeum Diecezjalne w Płocku, Informator*, Płock 1972, s. 55.

²¹⁹ Tamże, s. 59.

²²⁰ Tamże, s. 83—84.

tomiast kraje Azji są licznie reprezentowane zarówno przez zestawy monet dawnych kolonii na Borneo, Filipinach, Hong-Kongu czy Kwang-Tungu, jak i średniowiecznych i późniejszych cesarskich czy demokratycznych Chin, Cypru, Indii, Indonezji, Iraku, Iranu, Izraela, Japonii, Jemenu, Libanu, Malajzji, Mongolii, Palestyny będącej jeszcze protektora-tem, Syrii, Turcji, Wietnamu ²²¹.

P o l a n i c a Z d r ó j. Zgromadzenie Najświętszych Serc Jezusa i Maryi w Polanicy Zdroju posiada gabinet misyjny, w którym zebrano ok. 200 eksponatów z Peru, Thaiti, Zairu. Gabinet jest udostępniony zwiedzającym ²²².

P o z n a ń. W klasztorze OO. Karmelitów Bosych zorganizowany jest Gabinet Etnograficzny, mający ponad 300 eksponatów z Burundii. Przedmioty te przywieźli na początku lat siedemdziesiątych o. Leonard Kowalówka OCD (1974 r.), o. Teofil Kapusta OCD (1974 r.), a także bracia Marcelli Szłósarczyk OCD i Sylwester Szypowski OCD. Zbiór zawiera narzędzia, wyroby artystyczne, instrumenty muzyczne oraz okazy entymologiczne ²²³.

P o z n a ń. W klasztorze OO. Franciszkanów urządzono wystawę misyjno-etnograficzną, składającą się z około 400 przedmiotów z Tanzanii, Ugandy, Zairu, Ziemi Świętej, Chin, Japonii, Nowej Gwinei, Boliwii, Kolumbii i Kanady. Prezentowana jest sztuka chrześcijańska krajów misyjnych, ponadto przedmioty kultowe, rzeźby w drewnie i kości słoniowej, ubiory, broń, okazy zoologiczne oraz kolekcje numizmatyczna i filatelistyczna. Eksponatów tych dostarczyli w ostatnich latach misjonarze, głównie z Zairu. A pozostałe są darem prowincji franciszkańskich z Niemiec i Włoch ²²⁴.

P o z n a ń. W Prokurze Misyjnej Oblatów jest nieduży zbiór eksponatów misyjno-etnograficznych, które pochodzą przede wszystkim z Afryki ²²⁵.

P o z n a ń. W rozmównicy Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Chrystusowego znajduje się gablota z przeszło 20 eksponatami z Brazylii, Hiszpanii, Afryki, Indii, Japonii i Australii; są tam także okazy oceanologiczne. Dobór wystawionych przedmiotów jest przypadkowy. Zakres ich jest bardzo szeroki, są tam: rzeźby, maski, przedmioty codziennego użytku i okazy zoologiczne ²²⁶.

²²¹ Tamże, s. 114—115.

²²² Sprawozdanie z dnia 27 VIII 1980 r., Archiwum Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Pieniężnie.

²²³ Por. inf. Wo.

²²⁴ Por. inf. T.; Zob. S. Tomczak: *Zbiory misyjno-etnograficzne w Klasztorze Ojców Franciszkanów w Poznaniu*, „Misje” 42: 1980, s. 57—60.

²²⁵ Por. inf. Kup.

²²⁶ Por. inf. Bi.

Poznań. Ks. Czesław Pawlaczyk posiada niewielki zbiór przedmiotów sztuki afrykańskiej z Zambii i Ugandy²²⁷.

Poznań. O. Czesław Białek SJ jest właścicielem niedużej kolekcji przedmiotów z Zambii²²⁸.

Poznań. Pani Janina Paskowa, siostra świeckiej misjonarki pracującej w Ugandzie — pani dr Wandy Błęńskiej, zebrała kolekcję przedmiotów sztuki afrykańskiej — rzeźby, obrazy i instrumenty muzyczne²²⁹.

Puszczykowo. W domu Towarzystwa Chrystusowego znajduje się kilkanaście przedmiotów z różnych krajów misyjnych²³⁰.

Racibórz. W domu prowincjalnym Sióstr Służebniczek Ducha Świętego urządzone jest ekspozycja około 300 eksponatów z wielu krajów misyjnych. Pierwsze z nich dotarły do Raciborza jeszcze przed II wojną, ale były bardzo nieliczne. Po wojnie eksponatów przybywało. Przywoziły je siostry pracujące na terenach misyjnych, np. sporo przedmiotów z Nowej Gwinei przywozła siostra Bernardyna Szefer SSPS. W 1966 r. przysposobiono dwie szafy na prezentację eksponatów z Brazylii, Paragwaju i Argentyny. W 1972 r. większość eksponatów umieszczono w 4 dużych gablotach na korytarzach klasztoru, resztę złożono w skryniach.

Gablota pierwsza zawiera eksponaty z indonezyjskiej wyspy Flores — rzeźby i płaskorzeźby w drewnie, wyroby ze skorup orzecha kokosowego, naszyjniki, szatućce, wachlarze z ptasich piór i muszle; Filipin — rzeźby zwierząt, ozdoby z muszli oraz kilka pamiątek z Indii i Afryki. W drugiej wyłożone są przedmioty z Australii — okazy zoologiczne, koala, muszle i koralowce; Chin — posążek Buddy, zastawa porcelanowa, obuwie; Japonii — kimono, przybory piśmiennicze, książki i obrazy. Trzecią gablotę zajmują przedmioty z Argentyny, ukazujące warunki życia Indian ze stanu Misiones, są ich ubiory, broń, narzędzia, rzeźby w drewnie oraz ceramika, a także okazy przyrodnicze; Brazylii — wystawione są okazy przyrodnicze i minerały. Ostatnia gablota jest przeznaczona wyłącznie na eksponaty z Nowej Gwinei, które stanowią największą część zbioru. Prezentowane są figurki związane z kultem chrześcijańskim, rzeźby zwierząt, bębny, sukienki z trawy, naszyjniki, bransolety i wisiorki, siatki, torby i koszyki, naczynia i grzebienie, a także okazy zoologiczne. Przedmioty w gablotach są podpisane, co ułatwia dokładniejszą orientację²³¹.

Sosnowiec. W klasztorze Sióstr Karmelitanek od Dzieciątka Jezus znajduje się około 20 eksponatów z Burundii, wystawionych w specjalnej

²²⁷ Por. inf. Paw.; adres: ks. Czesław Pawlaczyk, Pokrzywno 2, 61-315 Poznań.

²²⁸ Por. inf. Paw.; o. Czesław Białek SJ, ul. Szewska 17, 61-760 Poznań.

²²⁹ Por. inf. Paw.; adres: pani Janina Paskowa, ul. Miła 7, 60-586 Poznań.

²³⁰ Por. inf. Bi.

²³¹ Por. inf. R.

gablocie. Przedmioty te przywieziono w 1975 r.; są wśród nich rzeźby oraz przedmioty codziennego użytku ²³².

Stadniki. W Wyższym Seminarium Duchownym Księża Sercanów zorganizowany jest pokój pamiątek z misji. Złożono tam ponad 50 eksponatów, przywiezionych w ciągu kilku ostatnich lat przez misjonarzy sercanów z Indonezji i Zairu ²³³.

Stara Wieś. W 1972 r. dzięki pracy o. Kazimierza Kucharskiego SJ w klasztorze OO. Jezuitów powstało muzeum, które między innymi ma także dział misyjno-etnograficzny. Dział ten zawiera ok. 100 eksponatów przywożonych przez misjonarzy jezuickich już od końca XIX w. Większość z nich pochodzi z Zambii, ale są także z Ugandy, Tanzanii, Etiopii i z Zairu, oraz pojedyncze okazy z Chin, Japonii i Australii. Dział ten obejmuje przedmioty kultowe, przedmioty codziennego użytku, symbole władzy, instrumenty muzyczne i ozdoby. Dopełnieniem działu są okazy przyrodnicze oraz odznaczenie, które otrzymał o. Waligóra SJ od królowej angielskiej Elżbiety II za wkład w walkę z muchą tse-tse. Całość dopełniają fotografie i plansze, dające pogląd o pracy misyjnej Jezuitów ²³⁴.

Stara Wieś. W Archiwum Generalnym Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny zgromadzonych jest 81 eksponatów z Zambii. Część z nich przywiozła w 1935 r. siostra Rufina Świrska SNMP, część w latach 1963—1977 dostarczyły siostry misjonarki przybywające na wakacje oraz przełożona generalna siostra Sylwia Sznajder SNMP po wizytacji na terenie misyjnym. Ciekawsze eksponaty to rzeźby postaci ludzkich, instrumenty muzyczne, ozdoby, prace wykonane przez dziewczęta w szkołach prowadzonych przez zakonnice, a także kilka okazów przyrodniczych ²³⁵.

Święty Krzyż (Bieliney). W nowicjacie Zgromadzenia Księża Oblatów zorganizowana jest wystawa misyjno-etnograficzna. Eksponaty pochodzą przede wszystkim z Kamerunu, a ponadto z Czadu, Nigerii, Zambii, Sri Lanka i Północnej Kanady. Przywieźli je w okresie ostatnich 10 lat misjonarze oblaci. Wystawa zawiera przedmioty związane z kultami religijnymi oraz przedmioty codziennego użytku ²³⁶.

Tuchów. W Wyższym Seminarium Duchownym Księża Redemptorystów urządzony jest pokój pamiątek z misji, w którym znajdują się przedmioty przywiezione w latach 1968—1977 przez misjonarzy redemptorystów z Brazylii, Argentyny, Indii i Wietnamu. Zbiór zawiera między

²³² Por. inf. Z.

²³³ Por. inf. Ka.

²³⁴ Por. inf. Ko.

²³⁵ Por. inf. Ku.

²³⁶ Por. inf. Kup.

innymi rzeźby w drewnie, dewocjonalia, proporzyczki, skóry węży i owa-
dy ²³⁷.

W a d o w i c e. W Niższym Seminarium Duchownym Karmelitów Bo-
sych istnieje nieduży zbiór eksponatów z Burundji ²³⁸.

W a ł b r z y c h. W Liceum Ogólnokształcącym nr V, prowadzonym
przez Siostry Niepokalanki, w sali Komitetu Przyjaciół Dzieci Hinduskich,
znajduje się kolekcja kilkudziesięciu eksponatów przywiezionych z Indii.
Pierwsze z nich ofiarowała pod koniec lat sześćdziesiątych pani dr Zofia
Pawlik, pracująca w Indiach. Po kilku latach kolekcję powiększyły dary
pani dr Haliny Koperskiej z Indii. Zbiór składa się z kilku sari, rzeźb
w drewnie, ozdób z kości słoniowej, maski, lalek ubranych w stroje ludo-
we, oraz okazów przyrodniczych — iuchemon, riki-tiki-tavi i nasion.

W ł o c ł a w e k. Koło Misyjne Alumnów Seminarium Duchownego we
Włocławku zorganizowało wystawę o tematyce misyjnej z eksponatów
przywiezionych przez ks. Henryka Kowalskiego ²³⁹.

Z a b k o w i c e Ś l ą s k i e. W nowicjacie Księży Pallotynów znaj-
duje się kolekcja ok. 20 przedmiotów, pochodzących z brazylijskiego stanu
Amazonas. Wśród nich są obrazy, instrumenty muzyczne, narzędzia, broń
i ozdoby Indian ²⁴⁰.

Z i e l o n k a. W klasztorze Sióstr Dominikanek Misjonarek Jezusa
i Maryi znajduje się kilkanaście przedmiotów o charakterze misyjno-etno-
graficznym. Są tam łuki z Paragwaju, grzechotka z tykwy, płaskorzeźby
w drewnie żelaznym, figurki z Afryki oraz kilka drobnych przedmiotów
z Indii ²⁴¹.

Z i ę b i c e. W domu Towarzystwa Chrystusowego złożona jest nie-
duża kolekcja pamiątek z terenów pracy chrystusowców ²⁴².

Powyższy zestaw na pewno nie jest kompletny. Dotyczy to szczegól-
nie małych kolekcji, których posiadaczami są niektóre zgromadzenia i za-
kony, np. Urszulanki ²⁴³ lub osoby związane z konkretnymi misjonarzy-
mi, np. rodziny misjonarzy ²⁴⁴.

b. WYSTAWY CZASOWE

Lata powojenne charakteryzują się dużo mniejszą ilością czasowych
wystaw misyjno-etnograficznych. Jedną z pierwszych była wystawa pt.

²³⁷ Por. inf. Gr.

²³⁸ Por. inf. Wo.

²³⁹ Sprawozdanie z dnia 28 VIII 1980 r., Archiwum Muzeum Misyjno-Etnogra-
ficznego w Pieniężnie.

²⁴⁰ Por. inf. C.

²⁴¹ Por. inf. Ge.

²⁴² Por. inf. Bi.

²⁴³ Por. inf. Ba.

²⁴⁴ Por. inf. Sz.

„Sztuka afrykańska — depozyt SS. Klawerianek z Krakowa urządzona w roku ak. 1959/60 w Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie staraniem ks. doc. dra hab. Władysława Smolenia^{244a}. Kolejną była wystawa zorganizowana przez o. Tadeusza Dworeckiego SVD z racji Dni Misyjnych, jakie przeprowadził na KUL w dniach 17—23 II 1969 r.²⁴⁵. Podobną wystawę zorganizowano na ATK w Warszawie w 1972 r. z racji odbywającego się tam sympozjum dla wyjeżdżających na misje²⁴⁶. Ostatnio coraz częściej organizuje się takie wystawy. Okazją ich organizowania stają się Zjazdy, Dni i Tygodnie Misyjne.

Z okazji uroczystości związanych z beatyfikacją Marii Teresy Ledóchowskiej, 15 maja 1976 r. w Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie otwarto wystawę misyjną, przedstawiającą działalność bł. Marii Teresy Ledóchowskiej oraz pracę misyjną Zgromadzenia Sodalicii św. Piotra Klawera²⁴⁷.

Od 28 IX—30 X 1977 r. w Poznaniu miały miejsce Dni Misjologiczne z okazji 50-tej rocznicy akademickiego ruchu misyjnego. Głównymi wydarzeniami Dni były liczne odczyty o tematyce misyjnej, nabożeństwa misyjne oraz wystawy misyjne. O. B. Woźnica OCD zorganizował w Muzeum Misyjnym OO. Karmelitów ekspozycję przedstawiającą pracę misjonarzy karmelitańskich w Burundii; z inicjatywy Archidiecezjalnej Komisji Misyjnej w kościele OO. Dominikanów otwarto wystawę o akademickim ruchu misyjnym w Polsce, a w kościele Wszystkich Świętych — o bł. Marii Teresie Ledóchowskiej; Dyrektor Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego ks. F. Lenort urządził w kościołach NSPJ i św. Floriana wystawę pt. „Werbiści w służbie ewangelizacyjnej misji Kościoła”; głównie wystawione były tam pozycje książkowe; o. W. Zapłata OMI przygotował w kościele OO. Oblatów wystawę o polskich oblatach w świecie; w parafii św. Wojciecha była czynna wystawa o pracy misyjnej w Kamerunie; odmienny charakter miała wystawa pt. „Nasza pomoc dla misji”, którą zorganizował o. C. Białek SJ²⁴⁸.

Inną formą wystaw czasowych są wystawy przygotowane w Seminarium Misyjnym Księży Werbistów w Pieniężnie z okazji Tygodni Misyjnych. Od 1977 r. z okazji Tygodnia Misyjnego alumni tego Seminarium

^{244a} W. Smoleń: *Rejestr prac zabytkoznawczych, badawczo-naukowych i dydaktycznych Katedry Historii Sztuki Kościelnej KUL za lata 1957/58—1980/81*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 40: 1980, s. 133.

²⁴⁵ T. Dworecki: *Dni Misyjne na KUL*, „Zeszyty Naukowe KUL” 12: 1969, nr 3 (47), s. 93—94.

²⁴⁶ Por. Śliwka: *Zbiory misyjno-etnograficzne*, s. 181—190.

²⁴⁷ *Uroczystości ku czci bł. Marii Teresy Ledóchowskiej*, „Tygodnik Powszechny” 30: 1976, nr 23, s. 7.

²⁴⁸ A. Andrzejak: *Poznańskie Dni Misjologiczne (Poznań, 28 X — 30 X 1977)*, „Collectanea Theologica” 48: 1978, fasc. 3, s. 164—166.

wyjeżdżają do różnych parafii na katechezy misyjne. Często zabierają ze sobą po kilkadziesiąt specjalnie przygotowanych i opracowanych eksponatów misyjno-etnograficznych. Takie niewielkie wystawy były już prezentowane w kilkudziesięciu parafiach (Domaszków, Gliwice, Katowice, Łańcut, Mińsk Mazowiecki, Olsztyn, Rybnik, Sieradz, Tczew, Toruń, Zabrze, Żory). Wszędzie cieszyły się dużym zainteresowaniem, ułatwiając zrozumienie wielu podstawowych zagadnień związanych ze środowiskami kulturowymi ewangelizacji. Zaczęto ściślejszą współpracę z muzeami diecezjalnymi. W dniach 19 IV—31 X 1980 w gmachu Muzeum Diecezjalnego Sztuki Religijnej w Lublinie (Wieża Trynitaraska) urządzono wystawę ze zbiorów Muzeum Misyjno-Etnograficznego Seminarium Duchownego Księży Werbistów w Pieniężnie pt. „Sztuka chrześcijańska krajów misyjnych”. Ponadto w sali akustycznej katedry lubelskiej w tym samym czasie zorganizowano wystawę sztuki współczesnej z Nowej Gwinei i Indonezji. Obie wystawy zwiedziło kilkadziesiąt tysięcy osób²⁴⁹.

Wystawy czasowe są coraz częstsze. Jest to znakiem żywotności kościelnych zbiorów misyjno-etnograficznych oraz wzrastającego zainteresowania dziełem misyjnym.

III. METODA OPRACOWYWANIA ZBIORÓW

Kościelne zbiory misyjno-etnograficzne w Polsce tylko w nielicznych przypadkach mają charakter muzeów. Tym niemniej wszystkie one winny spełniać podobną rolę: być propagatorem idei misyjnej i źródłem wiedzy o krajach misjonowanych. Wobec tego muzea misyjno-etnograficzne powinny nie tylko gromadzić, ale również wystawiać przedmioty związane z pracą misyjną. Chodzi bowiem o ukazanie pracy misyjnej w jej realiach kulturowych, a więc o ukazanie życia ludów misjonowanych i wpływu chrześcijaństwa na sposób ich życia, myślenia, o obrazowe ujęcie ewangelizacji kultury. Wobec tych wymagań podstawowym zagadnieniem opiekunów zbiorów jest ich uporządkowanie i opracowanie²⁵⁰.

1. STAN OPRACOWANIA KOŚCIELNYCH ZBIORÓW MISYJNO-ETNOGRAFICZNYCH

Nikogo nie trzeba przekonywać o wartości zbiorów sztuki kościelnej, w tym także zbiorów misyjno-etnograficznych. Kraj nasz nie jest zbyt zasobny w zbiory etnograficzne z krajów pozaeuropejskich, stąd każdy

²⁴⁹ Por. *Kronika religijna*, „Tygodnik Powszechny” 34: 1980, nr 22, s. 7.

²⁵⁰ Por. W. Smoleń: *Stan i potrzeby muzeów kościelnych oraz program pracy na najbliższy okres*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1: 1959, z. 1, s. 48.

przedmiot tego typu nabiera szczególnego znaczenia. Aby te nieliczne eksponaty odpowiednio wykorzystać, trzeba znać właścicieli zbiorów, wiedzieć coś o ich zawartości; muszą one być udokumentowane. Tymczasem opracowanie większości kolekcji jest zerowe. W wielu wypadkach posiadacze zbiorów nie są w stanie podać nawet liczby przedmiotów, a co dopiero mówić o innych informacjach, np. skąd one pochodzą i co przedstawiają; a przecież o wielu z nich kiedyś ktoś mógł dużo powiedzieć, skąd dany przedmiot pochodzi, przez kogo został przywieziony i co oznacza. Być może o wielu z posiadanych obecnie eksponatach można to jeszcze dziś uczynić, ale nie jest to nigdzie odnotowane. Po pewnym czasie i te informacje ulegną zapomnieniu lub deformacji. Tylko w nielicznych przypadkach sporządzony jest inwentarz eksponatów, jeszcze rzadziej są one oznakowane i opisane. Spisy eksponatów posiadają zbory Służebniczek Ducha Świętego, Służebniczek Najświętszej Maryi Panny ze Starej Wsi, Klawerianek, Franciszkanów, Jezuitów, Karmelitów Bosych, Oblatów i Werbistów. Ale i tu identyfikacja przedmiotów jest utrudniona, gdyż tylko w dwóch przypadkach eksponaty w całości są oznakowane — Klawerianki, Werbiści; a tylko w jednym — Werbiści sporządzona jest także dokumentacja fotograficzna. Tam gdzie zorganizowane są wystawy, tam w większości przypadków eksponaty są podpisane.

Opiekę nad zbiorami sprawują: archiwiści (szczególnie w zgromadzeniach żeńskich), referenci misyjni (Salezjanie, Karmelici Bosi, Werbiści), misyjne koła kleryków (Oblaci, Pallotyni, Redemptoryści, Salezjanie, Serkanie, Werbiści); tylko w jednym przypadku zbiorem zajmuje się osoba po kursie muzealnictwa (Franciszkanie w Poznaniu). Trudno wymagać, aby dla kilkudziesięciu czy nawet kilkuset eksponatów kształcić kogoś w kierunku etnograficznym i muzealnym; tym niemniej w ramach możliwości każdy z opiekunów winien zabiegać o to, by zbory utrzymać w możliwie najlepszym stanie, i to od strony zachowania i informacji o nich. W warunkach seminariów duchownych jest to możliwe do zrealizowania przy pomocy alumnów. Praca kleryków przy opracowywaniu zbiorów staje się źródłem wiedzy o misjach, a także powoduje zaangażowanie się w sprawę misyjną. Jest to szczególnie ważne, gdyż seminaria zakonne kształcą większość naszych misjonarzy. Na poparcie tego może służyć działalność Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Misyjnym Seminarium Duchownym Księży Werbistów w Pieniężnie. Muzeum to stało się dla sporej grupy kleryków praktyczną pracownią. Sposób pracy wypracowany w Muzeum może być przykładem a zarazem propozycją dla innych, jak wykorzystywać i opracowywać zbory misyjno-etnograficzne. Dlatego w dalszym ciągu zostanie on pokrótce przedstawiony. Jest to tym bardziej uzasadnione, że uwzględni on wymogi muzealnictwa w Polsce, muzeów kościelnych oraz specyfikę wynikającą z charakteru zbiorów.

2. PROPOZYCJA ORGANIZACJI ZBIORU MISYJNO-ETNOGRAFICZNEGO W OPARCIU O STATUTY I DOŚWIADCZENIA MUZEUM MISYJNO-ETNOGRAFICZNEGO W PIENIĘŻNIE

Podstawą istnienia i poprawnego funkcjonowania każdego dzieła jest statut. Toteż po wielu dyskusjach 20 października 1977 r. został zatwierdzony „Statut Muzeum Misyjno-Etnograficznego Seminarium Duchownego Księża Werbistów w Pieniężnie”. Przy jego opracowywaniu kierowano się przepisami: ogólnymi odnośnie muzeum kościelnego podanymi przez ks. Władysława Smolenia²⁵¹, Statutu Muzeum Diecezjalnego uchwalonego przez Konferencję Episkopatu Polski²⁵², Statutu Muzeum Okręgowego w Lublinie²⁵³ oraz zaleceniami Dekretu Misyjnego i Konstytucji Zgromadzenia Słowa Bożego; uwzględniono również doświadczenia z dotychczasowej działalności Muzeum.

Zasadnicze zadania Muzeum to:

- gromadzenie, opracowywanie i konserwacja eksponatów;
- pomoc w przygotowywaniu do pracy misyjnej przez udostępnianie zbiorów do nauczania etnologii, religioznawstwa i misjologii;
- przybliżenie problematyki misyjnej przez stałe i czasowe wystawy;
- ścisła współpraca z misjonarzami;
- działalność naukowo-publicystyczna;
- współpraca z naukowcami oraz instytucjami zajmującymi się etnografią, religioznawstwem, misjologią i muzeologią²⁵⁴.

Działalność tę prowadzi „grupa muzealna”, do której należy około 30 kleryków. Na czele jej stoją: senior i wicesenior²⁵⁵. Grupą kieruje każdorazowy referent misyjny seminarium. Większość grupy zajmuje się poszczególnymi sekcjami²⁵⁶, część zaś jest odpowiedzialna za magazyn²⁵⁷,

²⁵¹ W. Smoleń: *Projekt statutu i regulaminu muzeum diecezjalnego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2: 1961, s. 227—236.

²⁵² *Statut muzeum diecezjalnego*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne” 32: 1977, nr 2, s. 85—88.

²⁵³ *Statut Muzeum Okręgowego w Lublinie*, w: Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria B, Przepisy prawne dotyczące dóbr kultury oraz muzeów, t. 28: 1970, s. 85—91.

²⁵⁴ *Statut Muzeum Misyjno-Etnograficznego Seminarium Duchownego Księża Werbistów w Pieniężnie*, § 7.

²⁵⁵ Regulamin seminaryjnej grupy muzealnej w § 18 i 19 określa ich zadania: senior — czuwa nad całością prac, organizuje zebrania, reprezentuje „grupę” na zewnątrz, składa sprawozdania przełożonym z działalności Muzeum prowadzi księgowość; wicesenior — pisze protokoły z zebrań, czuwa nad metodycznym prowadzeniem Muzeum, załatwia korespondencję, pisze komunikaty o pracach do „Verbinum”.

²⁵⁶ Regulamin seminaryjnej grupy muzealnej § 23 określa ich zadania: prowadzą katalog naukowy, bibliografię książek dotyczących działu, utrzymują kontakt z misjonarzami, prowadzą dokumentację fotograficzną eksponatów, organizują wy-

konserwację²⁵⁸, organizację wystaw i przewodników²⁵⁹. Wszyscy podejmują tygodniowe dyżury przewodników, dbają o czystość pomieszczeń. Członkiem „grupy” może zostać każdy kleryk lub brat zakonny, ale nim stanie się członkiem pełnoprawnym musi przygotować się do przyszłej działalności i wykazać znanostwo przedmiotu. Aby to przygotowanie było możliwie najlepsze, „grupa muzealna” opracowała „Vademecum przewodnika”, które zawiera podstawowe dane z zakresu historii misji, zgromadzenia i Pieniężna, z religioznawstwa i etnografii, a przede wszystkim dane o eksponatach²⁶⁰.

Statut zapewnia Muzeum priorytet, jeżeli chodzi o dostarczanie eksponatów z misji. Każdy eksponat dostarczony przez misjonarza trafia do Pieniężna, gdzie jest rejestrowany i opracowywany. Lista ofiarodawców liczy kilkadziesiąt osób, w przeważającej większości werbistów. Ekspozycje misyjne grupowane są w dwóch działach:

— dział etnograficzny, składający się z 9 sekcji (Afryka, Ameryka Po-

stawy czasowe oraz objazdowe, przygotowują scenariusze wystaw i przewodnik, pogłębiają swą wiedzę w zakresie metodologii muzealnictwa, etnografii, religioznawstwa, historii, problemów politycznych i społecznych wiążących się z danym działem, prowadzą karty katalogu ofiarodawców, pomagają w pracach publikatorskich itd.

²⁵⁷ Regulamin seminaryjnej grupy muzealnej § 20: Odpowiedzialny za magazyn i pracownię przyjmuje eksponaty i zakłada karty katalogu naukowego, sygnuje eksponaty, prowadzi księgi inwentarzowe, katalogi karteczkowe, dokumentację fotograficzną eksponatów, a ponadto prowadzi podręczny księgozbiór i dba o porządek w magazynie.

²⁵⁸ Regulamin seminaryjnej grupy muzealnej § 22 nakłada na konserwatora następujące zadania: wykonuje drobne naprawy, dba o odpowiednią wilgotność powietrza, temperaturę, o prawidłowe oświetlenie, czuwa nad stanem eksponatów, dokonuje adnotacji na kartach katalogu naukowego o przeprowadzonych zabiegach konserwatorskich.

²⁵⁹ Według § 21 regulaminu jest odpowiedzialny za czystość sal wystawowych, troszczy się o właściwą formę oprowadzania, czuwa nad porządkiem dyżurów przewodników, czuwa nad pracami związanymi z opracowaniem „Vademecum”.

²⁶⁰ W chwili obecnej opracowywana jest trzecia wersja. Pierwsza powstała w 1973 r., druga poszerzona w 1975 r. pt. „Vademecum przewodnika po klasztorze i Muzeum Misyjno-Etnograficznym Ojców Werbistów w Pieniężnie”, Pieniężno 1975, ss. 258 (maszynopis). Część I omawia sprawy związane z działalnością misyjną Kościoła, historią Zgromadzenia, Polskiej Prowincji SVD, domu św. Wojciecha i zbiorów misyjno-etnograficznych; szeroko potraktowana jest także historia i dzieje dzisiejszego miasta Pieniężna, podane są informacje o najbliższym otoczeniu klasztoru — ogrodzie, grocie, dolinie rzeki Walszy. Część II omawia poszczególne działy krajowe oraz przyrodniczy. Obecnie opracowywana wersja zawierać będzie oprócz uzupełnień, dotyczących nowych eksponatów i nowych informacji o dotychczas posiadanych eksponatach, statut i regulamin pracy oraz uwagi metodyczne opracowywania zbioru i konserwacji.

łudniowa, Australia, Chiny, Europa, Indie, Indonezja, Japonia, Nowa Gwinea);

— dział przyrodniczy.

Każdy nadchodzący eksponat jest najpierw na stałe sygnowany, otrzymując oznaczenia: skrót nazwy Zgromadzenia „SVD” oraz kolejny numer inwentarza. Osobno traktuje się eksponaty przyrodnicze, które znakowane są kolejnym numerem oraz literą „P”. Ważną sprawą jest to, by oznaczenia te miały trwały charakter.

Następnie eksponat wpisywany jest do ksiąg inwentarzowych, bądź do księgi muzealiów etnograficznych bądź przyrodniczych. Księga inwentarzowa eksponatów zawiera:

— numer inwentarza,

— datę wpisu,

— ewentualną dawną numerację,

— nazwę przedmiotu i krótki jego opis,

— materiał z jakiego jest przedmiot wykonany i technikę wykonania,

— wymiary (wysokość, szerokość, średnica, głębokość, waga),

— pochodzenie:

kraj, okręg, miejscowość,

wykonawca, jego imię, nazwisko, kiedy przedmiot został wykonany,

— sposób, źródło, datę nabycia,

— numer katalogu naukowego czyli kolejny numer i oznaczenie w sekcji.

Każdy eksponat w dokumentacji, oprócz zasadniczego numeru, posiada dodatkowe określenie, zależnie od sekcji, do której należy. Sekcje te mają oznaczenia: Afr — afrykańska, Am — południowoamerykańska, Au — australijska, Ch — chińska, Eu — europejska, Id — indyjska, In — indonezyjska, Jp — japońska, Ng — nowogwinejska²⁶¹. Niektóre eksponaty, składające się z kilku przedmiotów, np. porcelana japońska, czy kołczan ze strzałami, posiadają dodatkowe oznaczenia kolejnymi małymi literami alfabetu²⁶².

Księga inwentarzowa muzealiów przyrodniczych zawiera: numer inwentarza z dodatkowym oznaczeniem „P”²⁶³; dalsze informacje są podobne jak w księdze inwentarzowej muzealiów etnograficznych i zawierają: datę wpisu, dawną numerację, sposób nabycia, nazwę polską, łaciń-

²⁶¹ Przykładowo obraz z Indonezji posiada numer inwentarza SVD 1956, a w katalogu naukowym SVD 1956 In 738.

²⁶² Np. pałeczki do jedzenia ryżu „hasi” oznaczone są w następujący sposób: SVD 2174a, SVD 2174b, SVD 2174c; część dotycząca numeracji w katalogu naukowym jest stała Jp 159 i całe oznaczenie w tym katalogu ma postać SVD 2174a Jp 149.

²⁶³ Np. numerem 141P oznaczone jest rostrum ryby piły.

ską i gwarową, miejsce i datę zebrania, personalia zbieracza, opis przedmiotu, wymiary.

W dalszym postępowaniu eksponat zostaje opisany na specjalnej karcie katalogu naukowego. Są dwa rodzaje kart: jedne przeznaczone dla eksponatów etnograficznych, drugie dla eksponatów przyrodniczych. Karty te zostały wydrukowane według ogólnopolskiego wzoru na zlecenie Muzeum. Katalog naukowy ułożony jest systemem działowym, według numeracji wewnętrznej działów.

Pożyteczny jest także podręczny katalog kartkowy (z kart biblioteczných) obejmujący cztery systemy:

- inwentarza, to jest według numeracji księgi inwentarzowej;
- sekcji, według kolejnych numerów w danej sekcji krajowej;
- rozmieszczenia — pozwalający się zorientować, gdzie dany eksponat obecnie się znajduje (Chludowo, Laskowice, Lublin, Nysa, Pieniężno z rozdzieleniem na wystawę i magazyn);
- tematyczny — w ramach poszczególnych działów eksponaty są pogrupowane, np. dział chiński zawiera podgrupy eksponatów z zakresu: przedmiotów kulturowych, użytkowych, piśmiennictwa, sztuki dekoracyjnej, ubiorów. Inne działy, mające więcej eksponatów, posiadają więcej grup tematycznych.

Każdy eksponat jest fotografowany. Obok fotografowanego przedmiotu ustawiony jest jego numer, co pozwala na szybką identyfikację oraz sporządzenie katalogu fotografii i negatywów.

Podstawą uzyskiwania danych o eksponatach są przede wszystkim informacje misjonarzy. Dlatego „grupa muzealna” organizuje często z nimi spotkania, podczas których omawia się sprawy związane z pracą danego misjonarza, ze szczególnym uwzględnieniem tematyki kulturoznawczej. Podczas tych spotkań misjonarze prezentują dary przekazane dla Muzeum. Wszystkie informacje są skrzętnie notowane. W tym celu powstała karta misjonarza. Składa się ona z dużych arkuszy (trzy złożone karty formatu A4). Katalog ten zawiera dane o misjonarzu — jego biogram; dane o terenie i czasie jego pracy misyjnej, z uwzględnieniem życia religijnego, społecznego, domowego i chrześcijańskiego; ponadto zawiera on wykaz przywiezionych eksponatów, treść korespondencji „grupy muzealnej” z misjonarzem, adnotacje o spotkaniach oraz bibliografię własną misjonarza i bibliografię o nim. Wielu misjonarzy otrzymuje na spotkaniach kartę roboczą, ułatwiającą zebranie informacji o przedmiocie, który chcą przekazać Muzeum. Eksponat tak udokumentowany posiada szczególną wartość. Dalszym źródłem informacji są częste kontakty i współpraca ze specjalistami, a więc etnografami, misjologami, muzeologami i konserwatorami. Uzupełnieniem są księgozbiory tak muzealne, jak

i seminaryjny, zawierające szeroki wachlarz pozycji z zakresów związanych z pracą Muzeum²⁶⁴.

Dalszym zadaniem każdego zbioru jest dbałość o eksponaty, a więc ich prawidłowe przechowywanie i konserwacja. Dzięki pomocy i życzliwości Muzeum Etnograficznego w Warszawie kilku członków „grupy muzealnej” mogło włączyć się w prace konserwatorskie tego muzeum. Dwutygodniowe praktyki umożliwiły poznanie podstaw zabiegów konserwatorskich oraz zapoznanie się z całością pracy muzeum, co w rezultacie wpłynęło na poprawne zabezpieczenie zbioru, a także na sposób jego przechowywania i wystawiania.

Na zewnątrz działalność Muzeum wyraża się w wystawie eksponatów. Sprawa ta niesie ze sobą wiele problemów. Przede wszystkim sale wystaw muszą spełniać określone wymogi, scenariusz wystawy powinien być przemyślany, ważna jest obsługa wycieczek. Tu nieocenione usługi oddają katalogi, „Vademecum przewodnika” oraz nagrane teksty przewodników w językach obcych (angielski, francuski, niemiecki, rosyjski). Opracowane są także wystawy czasowe, liczące po kilkadziesiąt eksponatów. Wystawiane są one w różnych miejscowościach, zwłaszcza podczas Tygodnia Misyjnego.

Inną formą pracy jest działalność wydawnicza, na którą składają się informatory i przewodniki²⁶⁵, artykuły²⁶⁶ oraz wykorzystanie zbioru jako źródła informacji i opracowań naukowych²⁶⁷.

²⁶⁴ O bibliotekach Werbistów zob. B. Konieczka: *Zbiory biblioteczne Polskiej Prowincji i Zgromadzenia Słowa Bożego* (Werbisci), „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 37: 1978, s. 261—270.

²⁶⁵ Informatory: E. Śliwka, W. Wesoly (red.): *Gabinety Misyjno-Etnograficzne Księży Werbistów w Pieniężnie*, Pieniężno 1976, s. 17, z dodatkowym streszczeniem w jęz. niemieckim, nakład 1000 egzemplarzy; E. Śliwka (red.): *Gabinety Misyjno-Etnograficzne Księży Werbistów w Pieniężnie*, Pieniężno 1977, s. 7+14 fotografii, tłumaczenie w jęz. angielskim, francuskim i niemieckim, nakład 2000 egzemplarzy.

²⁶⁶ E. Osiecki: *Gabinety etnograficzne w Pieniężnie w służbie idei misyjnej*, „Nurt SVD” nr 14: 1973, s. 76n; E. Śliwka: *10 lat Gabinetów Misyjno-Etnograficznych w Pieniężnie*, „Verbinum” 9: 1976, s. 47—49; tenże: *Od Ameryki po Indonezję*, „Przewodnik Katolicki” 67: 1977, nr 43, s. 3; tenże: *Zbiory Misyjno-Etnograficzne Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 34: 1977, s. 181—190; J. Jagodziński, E. Śliwka: *Historia kolekcjonerstwa misyjno-etnograficznego na terenie Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego*, „Nurt SVD” 23: 1977, s. 100—130; K. Traczyk: *Kościelne zbiory misyjno-etnograficzne w Polsce*, „Crześcijanin w świecie” nr 6: 1978, s. 116—120; tenże: *Zbiory misyjno-etnograficzne w Pieniężnie*, „Lud” 62: 1978, s. 191—194; tenże: *Kościelne zbiory misyjno-etnograficzne w Polsce*, „Collectanea Theologica” 48: 1978, fasc. 4, s. 160—168; *Gabinety Misyjno-Etnograficzne*, w: W 25 rocznicę śmierci Wilhelma Schmidta SVD (1868—1954), Pieniężno 1979, s. 11—18. Ponadto na łamach „Verbinum” ukazało się kilkanaście komunikatów o działalności Gabinetów.

²⁶⁷ Urszula Lehr: *Wprowadzenie do etnografii Nowej Gwinei*, praca magisterska napisana pod kier. prof. dra Andrzeja Waligórskiego w Katedrze Etnografii

Reasumując wyliczmy jeszcze raz najważniejsze elementy prac Muzeum Misyjno-Etnograficznego:

- proces opracowywania — sygnowanie, wpis do księgi inwentarzowej, fotografowanie (katalog zdjęć i negatywów), wpis do kart katalogu naukowego, wpis do katalogów pomocniczych, umieszczenie w magazynie, bądź włączenie do jednej z wystaw;
- źródła informacji — misjonarze, etnografowie, misjologowie, opracowanie naukowe;
- lokale — magazyn, który spełnia także rolę pracowni z podręczną biblioteką, katalogami i archiwum, pomieszczenia wystawowe, wystawy czasowe;
- zadania „grupy muzealnej” — opieka nad zbiorami, ich opracowywanie, wystawianie, a przez to lepsze poznanie warunków przyszłej pracy misyjnej.

Podane powyżej zasady wymagają dużego nakładu pracy wielu osób. Wiele elementów może być jeszcze dopracowanych, z niektórych być może będzie trzeba zrezygnować. Z ponad 10-letniej praktyki działania Muzeum można jednak wysnuć wniosek o jego pozytywnym oddziaływaniu na bezpośrednio w nim działających kleryków i współpracujących z nim misjonarzy. Rosnąca z roku na rok liczba zwiedzających i zainteresowanych zbiorami naukowców oraz wyrażane przez nich uznanie tak dla pracy misyjnej, jak i Muzeum, wskazują na słuszność podjętej pracy.

ZAKOŃCZENIE

Kolekcjonowanie i wystawianie eksponatów misyjno-etnograficznych jest jednym z aspektów działalności na rzecz misji. Tej dziedzinie zaan-

Słowian Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Kraków 1974, ss. 115+XVI. W rozdziale omawiającym eksponaty nowogwinejskie w zbiorach polskich p. Lehr wiele miejsca poświęcił zbiorom znajdującym się w Pienięźnie oraz kolekcji nowogwinejskiej Muzeum Etnograficznego w Krakowie, której znaczna część jest darem o. Ernesta Golly SVD, pracującego na Nowej Gwinei; U. Lehr-Lenda: *Zbiory etnograficzne z Nowej Gwinei*, w: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace etnograficzne*, z. 9, Kraków 1976, s. 105—109; A. Paluch: *Zbiory Wyższego Seminarium Księży Werbistów w Pienięźnie*, w: *Obszary kulturowe Pacyfiku*, Wrocław 1979, s. 32; W związku z programem TV „Pięć Kontynentów” w 1972 r. w Muzeum gościła ekipa TV, podobnie w 1978 r. Ponadto ukazało się szereg notatek prasowych o zbiorach — (o): *Gabinety misyjno-etnograficzne w Pienięźnie*, „Gość Niedzielny” 47: 1978, nr 15; (gb): *W miasteczku nad Walszą*, „Dziennik Bałtycki” 33: 1978, nr 152; (m): *Gabinety etnograficzne w Pienięźnie*, „Myśl Społeczna” 14: 1978, nr 19; *Gabinety etnograficzne w Pienięźnie*, w: *Informator turystyczny i kulturalny województwa elbląskiego*, Elbląg 1979, s. 35; „Myśl Społeczna” 15: 1979, nr 27 była prawie w całości poświęcona Werbistom; omówiono także Muzeum, zamieszczono kilka fotografii eksponatów.

gazowania w dzieło misyjne poświęcono dotychczas niewiele uwagi. Niżej opracowanie jest pierwszym całkowicie podejmującym ten temat, i jako takie udokumentowało i odnotowało szereg ważnych zbiorów i wystaw misyjnych.

Analizując zebrany materiał musimy widzieć go w kontekście całej działalności na rzecz misji w Polsce. Działalność ta rozwija się w różnych kierunkach. Jednym z nich jest oddziaływanie poprzez kolekcjonowanie i wystawianie eksponatów związanych z misjami.

Zapotrzebowanie na wystawy misyjne jest zawsze duże, czego dowodem niech będzie powodzenie Wystawy Misyjnej w Poznaniu z 1927 r., czy rozwijająca się obecnie działalność Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Pieniężnie. Mimo zasadniczej wartości tej formy oddziaływania należy zwrócić uwagę na to i wyraźnie stwierdzić, że w skali ogólnokrajowej wykorzystanie zbiorów było i jest nadal nieznaczne.

Od 1918 r. widać wyraźną ewolucję w rozumieniu celów oraz znaczenia kolekcjonerstwa i wystawiennictwa przedmiotów misyjno-etnograficznych. Ekspozycje inspirowane Wystawą Misyjną w Watykanie z 1925 r. miały przede wszystkim charakter propagandowy. Nie uwzględniano jeszcze waloru naukowego zbiorów. Nie zdawano sobie sprawy z dużej wartości i roli, jaką te zbiory mogą odgrywać w przygotowaniu do działalności misyjnej. Aspekt ten został pośrednio dostrzeżony przez dokumenty Soboru Watykańskiego II, w których na wielu miejscach doceniano religie i kultury pozachrześcijańskie, a więc te, w których ma miejsce zasadnicza działalność misyjna. Zbiory misyjno-etnograficzne są także obiektem zainteresowania nauk kulturoznawczych. Dzięki nim zostają zachowane pomniki kultury ludów, które często nie są świadome znaczenia własnej historii.

Widocznym efektem tej ewolucji są także zmieniające się formy wystaw. Dawniej były to przede wszystkim wystawy czasowe, które urządzano jako imprezy towarzyszące różnym wydarzeniom o charakterze misyjnym, a więc znaczenie ich było drugorzędne. Organizacją wystaw zajmowały się w równym stopniu pojedyncze osoby, stowarzyszenia misyjne i zgromadzenia misyjne. Natomiast dzisiaj przeważają ekspozycje stałe, urządzane przez zgromadzenia misyjne. Są więc niezależne od poszczególnych wydarzeń misyjnych i same przez się wyrażają ciągłą aktualność dzieła misyjnego w życiu Kościoła. Pewien wpływ na brak wystaw czasowych mają z pewnością także trudności lokalowe i organizacyjne, ale pomimo to nie można z nich zrezygnować, gdyż zbiory te powinny nadal zaznajamiać z problematyką misyjną.

Wymienione wyżej zadania, którym mają sprostać zbiory i wystawy misyjno-etnograficzne, wymagają ich opracowania od strony etnologicz-

nej, religioznawczej i misjologicznej. Z niniejszej rozprawy jednoznacznie wynika, że niestety zadania te są poważnym brakiem wielu zbiorów. Z tych właśnie racji uzasadniony jest trzeci rozdział pracy, który jest przeglądem działalności Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Pieniężnie. Metodyka pracy muzeum może stać się wzorcem opracowania i działalności zbiorów misyjno-etnograficznych. Wskazane byłoby kontynuowanie pracy w aspekcie metody opracowania, funkcjonowania i wykorzystania zbiorów. Praca taka byłaby cenną pomocą dla opiekunów poszczególnych zbiorów i przyczyniła się do podniesienia ogólnego poziomu i wartości kolekcji. Ponadto ze względu na niemożliwość dotarcia do wszystkich źródeł wynika konieczność dalszych poszukiwań. Dotyczy to szczególnie okresu międzywojennego oraz ogólnie zawartości wszystkich zbiorów.

WYKAZ SKRÓTÓW W PRZYPISACH

- Ba — s. K. Baranowska CSU, informacja z dnia 14 IV 1977 r.
 Bi — ks. P. Biolik TChr., informacja z dnia 17 III 1977 r.
 C — ks. J. Ciupak SAC, informacja z dnia 1 IV 1977 r.
 D — ks. F. Dusza MSF, informacja z dnia 27 VI 1977 r.
 Ge — s. J. Gebel dominikanka misjonarka, informacja z dnia 13 IV 1977 r.
 Gr — br. S. Gruszka CSSR, informacja z dnia 26 III 1977 r.
 J — ks. Janaczek CM, informacja z dnia 4 IV 1977 r.
 Ka — ks. J. Karpierz SCJ, informacja z dnia 18 III 1977 r.
 KL — o. F. Klosa OFM, informacja z dnia 27 III 1977 r.
 Ko — o. J. Kowal SJ, informacja z dnia 30 III 1977 r.
 Kr — s. A. Krzymkowska SSPC, informacja z dnia 8 IV 1977 r.
 Kud — s. T. Kudryk SNMP ze Starej Wsi, informacja z dnia 21 III 1977 r.
 Kup — ks. A. Kupka OMI, informacja z dnia 26 VII 1977 r.
 Ł — ks. M. Łęcki OFMConv., informacja z dnia 14 III 1977 r.
 Ma — ks. Z. Malinowski SDB, informacja z dnia 10 III 1977 r.
 My — ks. S. Mycak MS, informacja z dnia 14 III 1977 r.
 O — ks. R. Olesiński SDB, informacja z dnia 1 IV 1977 r.
 Pab — o. A. Pabin OFMObs., informacja z dnia 23 III 1977 r.
 Paw — ks. C. Pawlaczyk, Poznań, informacja z dnia 6 IX 1977 r.
 Pu — s. L. Puciłowska misjonarka św. Rodziny, informacja z dnia 20 III 1977 r.
 R — s. F. Rothkegel SSPS, informacja z dnia 5 VIII 1977 r.
 SO — ks. K. Sokołowski, Częstochowa, informacja z dnia 16 III 1977 r.
 Sz — ks. K. Szweda, Katowice, informacja z dnia 19 VII 1977 r.
 T — o. S. Tomczak OFM, informacja z dnia 3 VIII 1977 r.
 Wi — o. G. Wiśniowski OFMRef., informacja z dnia 4 IV 1977 r.
 Wo — o. B. Woźnicki OCD, informacja z dnia 25 IV 1977 r.
 Z — s. D. Zielińska karmelitanka Dzieciątka Jezus, informacja z dnia 16 III 1977 r.

Materiały informacyjne znajdują się w Archiwum Muzeum Misyjno-Etnograficznego Seminarium Duchownego Księży Werbistów w Pieniężnie.

SPIS TREŚCI

Wstęp	[3]
I. Okres międzywojenny (1918—1939)	[5]
1. Organizacja dzieła misyjnego	[7]
a. Zgromadzenia i związki misyjne	[7]
b. Formy współpracy w dziele misyjnym	[10]
2. Stałe ekspozycje misyjno-etnograficzne i wystawy okolicznościowe	[13]
a. Zbiory i ekspozycje stałe	[14]
b. Wystawy czasowe	[20]
3. Losy zbiorów w czasie II wojny światowej	[29]
II. Okres powojenny (1945—1977)	[30]
1. Zaangażowanie Polski w dzieło misyjne Kościoła	[30]
2. Zbiory i wystawy misyjno-etnograficzne jako szczególna forma od- działywania misyjnego	[33]
a. Zbiory i ekspozycje stałe	[34]
b. Wystawy czasowe	[49]
III. Metoda opracowywania zbiorów	[51]
1. Stan opracowania kościelnych zbiorów misyjno-etnograficznych	[51]
2. Propozycja organizacji zbioru misyjno-etnograficznego w oparciu o sta- tut i doświadczenia Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Pieniężnie	[53]
Zakończenie	[58]
Wykaz skrótów w przypisach	[60]